

DOMINIK BIADUŃ

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

dominik.biadun@onet.pl

Działalność parlamentarna posłów Narodowej Demokracji z województwa lubelskiego w Sejmie I kadencji (1922-1927)

Artykuł dotyczy działalności parlamentarnej lubelskich posłów Narodowej Demokracji w Sejmie I kadencji w latach 1922-1927. Działalność parlamentarzystów z Lubelszczyzny 'była niejako wkomponowana w czas krzepnięcia struktur państwa angażującego się w szereg działań w wymiarze międzynarodowym. Zasadniczą część materiału źródłowego stanowią sprawozdania stenograficzne posiedzeń Sejmu I kadencji. W pracy autor, wykorzystując analizę tych sprawozdań w korelacji z opracowaniami monograficznymi i mniejszymi tekstami, starał się odtworzyć obraz działalności lubelskich parlamentarzystów endeckich oraz pokazać ich aktywność w całym spektrum ówczesnej atmosfery politycznej. Zostały także przedstawione sposoby prowadzenia kampanii wyborczej oraz jej retoryka.

Wybory z roku 1922 były pierwszymi, w których wyborcy głosowali na kandydatów i kandydatki do obu izb (Sejmu i Senatu). Autor starał się ponadto przedstawić atmosferę polityczno-społeczną, w jakiej lubelscy endecy parlamentarzyści prowadzili swoją działalność. Wskazał także na szereg następujących po sobie wydarzeń, które miały wpływ na kształt sceny politycznej, do których Narodowa Demokracja musiała się ustosunkować oraz funkcjonować w zmiennej rzeczywistości. Starał się ponadto skonfrontować poglądy oraz działania narodowo-demokratycznych mandatariuszy z aktywnością parlamentarzystów innych ugrupowań politycznych.

Głównym celem artykułu było przedstawienie aktywności lubelskich posłów w okresie kadencji Sejmu I kadencji, ale także próba dokonania oceny ich działań w kontekście prac całego parlamentu. Ponadto analizie zostało poddane znaczenie działań podejmowanych przez lubelskich parlamentarzystów Narodowej Demokracji w kontekście życia politycznego kraju.

Słowa kluczowe

Sejm, Senat, Narodowa Demokracja, Lubelszczyzna, Druga Rzeczpospolita, Chrześcijański Związek Jedności Narodowej, Związek Ludowo-Narodowy

¹ Lubelszczyzna – określenie regionu używane w zależności od kontekstu w odniesieniu do ziemi lubelskiej (średniowiecze), województwa lubelskiego z lat 1474–1795 lub do późniejszych jednostek administracyjnych.

Celem artykułu było przeanalizowanie aktywności parlamentarnej lubelskich posłów i senatorów Narodowej Demokracji zrzeszonych w Sejmie I kadencji w klubie parlamentarnym Związek Ludowo-Narodowy. Cezury wyznaczają lata 1922-1927. Podstawową bazą źródłową były materiały drukowane, a konkretnie zdigitalizowane sprawozdania stenograficzne z posiedzeń parlamentu zamieszczone na stronach internetowych Biblioteki Sejmowej. Działalność parlamentarną parlamentarzystów, w kontekście tytułu, należało rozumieć przez pryzmat ich aktywności podczas posiedzeń plenarnych.

Dokonując analizy składu lubelskich posłów Narodowej Demokracji zarówno z okresu Sejmu Ustawodawczego², jak i Sejmu I kadencji zauważyć można istotne zmiany. Otóż jedynymi posłami, którzy zasiadali w obu kadencjach byli: Seweryn Czetwertyński i Julian Szymborski. Inaczej potoczyły się losy pozostałych lubelskich endeckich parlamentarzystów. Andrzej Maj bezskutecznie kandydował w wyborach w 1922 roku na fotel senatora z listy państwowej nr 12 Narodowego Zjednoczenia Ludowego³. Ryszard Wojdaliński z identycznym skutkiem startował na posła z listy państwowej nr 12 Narodowego Zjednoczenia Ludowego „Polskie Centrum”⁴. Natomiast arcybiskup Józef Teodorowicz o mandat senatora, z sukcesem, starał się z listy nr 8 Stronnictwa Chrześcijańsko-Narodowego⁵. Swoją funkcję sprawował jedynie w latach 1922-1923, kiedy na polecenie papieża Piusa XI zrezygnował z mandatu. Edward Paczowski nie uzyskał mandatu w wyborach do Sejmu I kadencji⁶. Władysław Opala starał się go uzyskać z ramienia Narodowego Zjednoczenia Ludowego „Polskie Centrum”, ale bezskutecznie. Inaczej pokierował swoim życiem zawodowym Władysław Skup, który po wygaśnięciu mandatu posła Sejmu Ustawodawczego, nie starał się o reelekcję. Zapisał się na studia prawnicze na Uniwersytecie Poznańskim, które ukończył w październiku 1924 roku⁷. Niestety nie udało się ustalić losów politycznych po zakończeniu kadencji w Sejmie Ustawodawczym Ludwika Rolli. Natomiast Henryk Przeździecki jeszcze w trakcie jego trwania zrzekł się mandatu 18 marca 1919 roku. Nigdy już nie kandydował w wyborach⁸. Po wygaśnięciu mandatów Michał Kruczyński oraz Antoni Swatowski nie byli zainteresowani kontynuowaniem politycznych karier, a nawet wycofali się z życia publicznego. Ten ostatni pracował w gospodarstwie w Bokini w powiecie

² Na ten temat: D. Biaduń, *Działalność parlamentarna lubelskich posłów Narodowej Demokracji w Sejmie Ustawodawczym*, „Koło Historii”, 2020, nr 25, s. 91-125.

³ Nieskutecznie kandydował na senatora także w roku 1928 z listy państwowej nr 25 (Polski Blok Katolicki PSL „Piast” i Chrześcijańska Demokracja); natomiast w roku 1930 startował z listy państwowej nr 7 (Centrolew). Zob. *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny*, t. IV: M-P, red. P. Majewski, G. Mazur, Warszawa 2009, s. 54.

⁴ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. nauk. J. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana, Warszawa 1994, s. 473.

⁵ T. i W. Rzepeccy, *Sejm i Senat 1922-1927: podręcznik dla wyborców, zawierających wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów, posłów sejmowych oraz mapy poglądowe*, Poznań 1923, s. 436.

⁶ W latach 1928-1930 był zastępcą posła na liście nr 24 (Lista Katolicko Narodowa) w okręgu wyborczym nr 3 (Siedlce). Zob. *Posłowie i senatorowie...*, t. IV, s. 304.

⁷ *Kto był kim w Drugiej...*, s. 383, 428.

⁸ *Posłowie i senatorowie...*, s. 449-450.

hrubieszowskim⁹, a Kruczyński wrócił do pracy na wsi (z zawodu był rolnikiem)¹⁰. Podobnie Mikołaj Wojtan, który wycofał się z życia publicznego i osiadł na zakupionym przez siebie majątku Srebrniki na Pomorzu¹¹.

Na podstawie powyższych informacji należy skonstatować, że nastąpił duży wpływ działaczy lubelskiej endecji do innych ugrupowań politycznych, z których próbowali oni uzyskać miejsce w parlamencie. Inni odeszli z polityki na rzecz własnych spraw. Powyższe zestawienie pokazuje ogromną zmianę kadrową w szeregach lubelskich narodowych demokratów oraz wejście na ich miejsce ambitnych działaczy pragnących mieć wpływ na losy państwa.

Wybory do Sejmu

Jesień 1922 roku była dla społeczeństwa polskiego trudnym okresem związanym z koniecznością odbudowania państwa po doświadczeniach wojny z bolszewicką Rosją oraz walkami o przynależność Śląska, Wielkopolski i Galicji Wschodniej do Polski. Rzeczypospolita borykała się z różnego rodzaju problemami, m.in. ekonomicznymi, ale także narodowościowymi. Była krajem, który zaledwie cztery lata wcześniej uzyskał niepodległość po ponad 123 latach zaborów. 5 listopada 1922 roku odbyły się pięcioprzymiotnikowe wybory do Sejmu¹², który w myśl konstytucji z 17 marca 1921 roku¹³ miał następujące uprawnienia: ustawodawcze, prawo uchwalania budżetu, zaciągania długów państwowych, pobór rekruta, dokonywania ratyfikacji traktatów, wypowiedzania wojny i zawierania pokoju, a także zmiany konstytucji kwalifikowaną większością głosów. Do wyborów stanęły m.in. różne, niejednokrotnie „barwne” grupowania i partie polityczne, ale też ukształtowane i dobrze zorganizowane ugrupowania na czele z Narodową Demokracją. Obraz, jaki można próbować odtworzyć, w dużej mierze przedstawiał chaos, szczególnie, że poziom politycznego uświadomienia wyborców był bardzo niski. Jeszcze przed jesiennymi wyborami, w lecie 1922 roku doszło do zawarcia porozumienia ugrupowań narodowo-konserwatywnych. W jego skład wchodziły: Związek Ludowo-Narodowy (ZLN), Narodowo-Chrześcijański Klub Robotniczy oraz Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe. Konsekwencją przymierza było powstanie koalicji pod nazwą Chrześcijański Związek Jedności Narodowej (ChZJN). Oprócz tworzenia koalicji wyborczych członkowie Narodowej Demokracji zaangażowani byli w działalność propagandową poprzez przygotowywanie broszur wyborczych i organizowanie wieców przedwyborczych, na których zapoznawano przyszłych wyborców z programem wyborczym. Podczas spotkań przedstawiciele

⁹ *Kto był kim w Drugiej...*, s. 442.

¹⁰ *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny*, t. III: K-L, red. P. Majewski, G. Mazur, Warszawa 2005, s. 232.

¹¹ *Kto był kim w Drugiej...*, s. 474.

¹² M. Lis, A. Skibińska, *Sytuacja polityczno-społeczna w wyborach parlamentarnych z lat 1922 i 1993*, [w:] *Wybory i nieprawidłowości wyborcze wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia, Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej*, Olsztyn 12 maja 2015, red. A.R. Jurewicz, T. Kuczur, M. Piekarska, D. Wąsik, s. 107.

¹³ *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1921, nr 44, poz. 267.

endecji propagowali narodowo-katolicki aspekt działalności politycznej oraz hasło „Polak-katolik”, wskazując wspólny mianownik pomiędzy terminami religijnymi i narodowymi¹⁴. Im bliżej wyborów, tym walka wyborcza nabierała tempa, organizowano wiece, zebrania, wzajemnie oskarżano się o sytuację panującą w kraju. Narodowcy nie byli tu wyjątkiem, a prowadzona kampania nie była mniej agresywna niż innych partii¹⁵. Kandydaci ChZJN wskazywali na potrzebę stabilizowania polskiej gospodarki poprzez obniżenie drożyzny oraz zwiększenie zarobków urzędników państwowych, nauczycieli i robotników. Obiecywano tworzenie nowych linii kolejowych, dróg oraz dążenie do „praktycznej, racjonalnej, a w skutkach swych zdrowej i korzystnej sprawy rolnej, dla bezrolnych i małorolnych”¹⁶. Propagowano również patronat nad działaniami, mającymi za cel pozyskanie kolonii poprzez utworzenie Banku Kolonialnego, instytucji zapewniającej kolonizatorom minimum ziemi. „Narodowi” kandydaci na parlamentarzystów stawiani byli w roli chłopów małorolnych, krzywdzonych przez poprzednie rządy, podkreślając konieczność aktywnej roli państwa w odbudowaniu polskiego rolnictwa wyniszczonego konfliktami zbrojnymi. Podczas prezentowania programu wyborczego nie zabrakło miejsca na zaciekle ataki na przeciwników z lewej strony politycznej sceny. Przypisywano im działania o charakterze antypolskim, przedstawiano jako prowokatorów komunistycznych propagujących system zagrażający polskości oraz Kościołowi katolickiemu. Pod hasłem „Coś winien dobrej sprawie” obóz narodowy apelował do społeczeństwa o składanie datków pieniężnych na kampanię wyborczą, jednocześnie odpierając zarzuty lewicowych ugrupowań o nielegalne finansowanie działań przedwyborczych¹⁷. Obok prezentowania programów wyborczych nie zabrakło miejsca na oskarżanie przeciwników o nadużycia na tym polu i malwersacje finansowe¹⁸.

W tym czasie trwały bardzo długie prace nad stworzeniem ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu, która objęłaby swoim zasięgiem całe terytorium Drugiej Rzeczypospolitej. Rozpoczęły się one dopiero po uchwaleniu konstytucji marcowej¹⁹, tj. po 17 marca 1921 roku. Zauważyć należy, że ustawa zasadnicza określała republikański charakter rządów z poszanowaniem monteskiuszowskiego podziału władzy, ale z dominacją Sejmu nad pozostałymi organami. W rezultacie państwo polskie stało się republiką parlamentarną. Kadencja obu izb parlamentu miała trwać 5 lat. Ustawa zasadnicza dawała Sejmowi szeroki pakiet narzędzi kontrolnych nad władzą wykonawczą, czyli rządem i prezydentem. Głowę państwa wybierało na 7-letnią kadencję Zgromadzenie Narodowe²⁰. Ordynację wyborczą uchwalono natomiast 28 lipca 1922 roku. Konstytucja marcowa wytyczała ogólne

¹⁴ E. Maj, *Narodowa Demokracja w Województwie Lubelskim w latach 1918-1928*, Lublin 2002, s. 121-122.

¹⁵ M. Bijata, *Narodowe ugrupowania polityczne w powiecie łukowskim w latach 1918-1939*, „Teki Komisji Historycznej”, 2005, t. 2, s. 10.

¹⁶ *Lista nr 8*, „Głos Lubelski”, nr 292, 24 X 1922, s. 4.

¹⁷ *Coś winien dobrej sprawie?*, „Głos Lubelski”, nr 292, 24 X 1922, s. 3; *Lista nr 8...*, s. 4.

¹⁸ *Nowe afery ludowcowe*, „Głos Lubelski”, nr 285, 17 X 1922, s. 2.

¹⁹ *Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1921, nr 44, poz. 267.

²⁰ P.P. Duda, *Wybory parlamentarne i prezydenckie 1922 r. we wspomnieniach*, „Brzeski Magazyn Informacyjny”, 2017, R. XXIII, nr 4, s. 24.

zasady wyboru posłów tj. powszechność, bezpośredniość, równość, proporcjonalność i tajność głosowania. Pierwsza określiła grupy obywateli, którzy mieli prawa wyborcze. Możliwości oddania głosu zostali pozbawieni tymczasowo lub na stałe skazani prawomocnymi wyrokami sądowymi. Czynne prawo wyborcze posiadali ci, którzy skończyli 21 lat oraz w dniu zapowiedzi głosowania zamieszkiwali w okręgu wyborczym przynajmniej od roku. Bierne prawo przysługiwało obywatelom, którzy ukończyli 25. rok życia. W myśl zasady równości prawa każdy wyborca dysponował jednym głosem. Kolejną zasadą była reguła bezpośredniości. Oznacza ona, że wyborcy sami, bez pośrednictwa decydują o składzie osobowym organu przedstawicielskiego. Zasada tajności głosowania gwarantuje oddanie głosu w warunkach wolnych od nacisku i kontroli ze strony podmiotów trzecich. Reguła proporcjonalności wyborów dotyczy podziału mandatów pomiędzy ugrupowania sejmowe, umożliwiające odwzorowanie liczby wskazań, jaką otrzymały listy wyborcze²¹. Według zapisów ordynacji obszar państwa został podzielony na tzw. zachodni i wschodni blok wyborczy, przy czym do drugiego należały wszystkie okręgi w Galicji Wschodniej: (bez Lwowa) oraz okręgi województw: wołyńskiego, poleskiego, wileńskiego i nowogródzkiego. Na terenach bloku zachodniego 1 mandat przypadał na 69.797 mieszkańców; na obszarach bloku wschodniego na 86.946. Jednocześnie wprowadzono podział na okręgi, który faworyzował ludność polską.

Kilkumiesięczne prace legislacyjne nad ordynacją wyborczą były konsekwencją rozbicia politycznego parlamentu oraz częstych przesileni gabinetowych. Impas przełamało złożenie wniosku przez PSL „Wyzwolenie” postulującego przyśpieszenie prac nad ordynacją wyborczą, co zmobilizowało rząd Wincentego Witosa do zintensyfikowania działań nad stworzeniem stosownych przepisów prawa wyborczego. W pracach postanowiono wykorzystać rozwiązania ustrojowe znane już w Polsce, dodając składniki systemów wyborczych Francji, Wielkiej Brytanii i Czechosłowacji. Rezultaty opisanych wyżej zabiegów zostały potwierdzone prawem po wejściu w życie 18 sierpnia 1922 roku odpowiednich przepisów²². Na mocy ustawy sejmowej z 28 lipca 1922 roku o terminie pierwszych wyborów do Sejmu i Senatu²³ stanowiła, że wybory do Sejmu zostały zarządzane na „niedzielę, dnia 5 listopada 1922 r., a wybory do Senatu na następną niedzielę dnia 12 listopada 1922 r.”²⁴ Oczywista zmiana w prawodawstwie wyborczym dotyczyła funkcjonowania obu izb. Sporną kwestią była liczebność obu ciał, przy czym niemożliwe okazało się zbyt gwałtowne ograniczenie ich składu osobowego, gdyż mandatariusze zobligowani byli do stałych kontaktów z wyborcami, co w wyniku zbyt małej liczby

²¹ K. Kacperski, *System wyborczy do Sejmu i Senatu u progu Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, s. 144-146, 148-150.

²² I. Szumlas-Majzner, „Oblicze polityczne społeczeństw okręgu częstochowsko-radomszczańskieg w świetle wyborów parlamentarnych w latach 1919-1938”, mps. pracy doktorskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016, s. 41-42.

²³ *Ustawa z dnia 28 lipca 1922 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1922, nr 66, poz. 590; *Ustawa z dnia 28 lipca 1922 r. Ordynacja wyborcza do Senatu*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1922, nr 66, poz. 591.

²⁴ *Uchwała z dnia 28 lipca 1922 r. o terminie pierwszych wyborów do Sejmu i Senatu na zasadzie nowej ordynacji wyborczej*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1922, nr 66, poz. 592.

reprezentantów mogłoby się okazać utrudnione. Zwolennicy liczniejszych ciał ustawodawczych argumentowali, że umożliwi to uzyskanie głosu przez mniejszości narodowe i mniejsze ugrupowania. Z drugiej strony zwolennicy mniej reprezentacyjnego parlamentu wskazywali na oszczędność finansową takiego rozwiązania, usprawnienie systemu legislacyjnego oraz mniejsze trudności w stanowieniu prawa. Drogą negocjacji i kompromisów ustalono, że Sejm będzie się składał z 444 posłów, z czego 372 miało pochodzić z list okręgowych, a pozostałych 72 z listy państwowej, co stanowiło nowość w polskiej praktyce parlamentarnej. Z kolei w Senacie miałyby zasiadać 111 senatorów, z czego 93 pochodziłoby z listy okręgowych. Zostaliby wybrani w 64 okręgach wyborczych²⁵. Wybory do parlamentu, w przeciwieństwie do Sejmu Ustawodawczego zostały rozpisane na obszarze całej Rzeczypospolitej. Nowością był start przedstawicieli Komunistycznej Partii Robotniczej Polski. Działania legislacyjne miały uzasadnienie w regulaminie. Jednocześnie, zdaniem Władysława Konopczyńskiego, cechowała go sztywność oraz przesadna możliwość przedłużania przemówień poselskich. Organem odpowiedzialnym za prowadzenie posiedzeń plenarnych była Komisja Regulaminowa i Nietykalności Poselskiej. Problematiczny był natomiast brak posłów do jego zmiany²⁶.

Do rywalizacji o mandaty w dwuizbowym parlamencie stanęły: Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast” (lista nr 1), Polska Partia Socjalistyczna (nr 2), Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie” i „Lewica Ludowa” (nr 3), Socjalistyczny Powszechny Żydowski Związek Robotniczy Bund (nr 4), Komunistyczny Związek Proletariatu Miast i Wsi (nr 5), Związek Rad Ludowych (nr 6), Narodowa Partia Robotnicza (nr 7), Chrześcijański Związek Jedności Narodowej (nr 8), Unia Narodowo-Państwowa (nr 10), Żydowski Robotniczy Komitet Wyborczy „Poalej Syjon” (nr 11), Polskie Centrum (nr 12), Polskie Stronnictwo Ludowe „Lewica” (nr 13), Centrum Mieszczańskie (nr 14), Chłopskie Stronnictwo Radykalne (nr 15), Blok Mniejszości Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej (nr 16), Komitet Zjednoczonych Stronnictw Narodowo-Żydowskich (nr 17), Komitet Wyborczy Inwalidów i Zdemobilizowanych Wojskowych (nr 18), Żydowski Demokratyczny Blok Ludowy (nr 20), Państwowe Zjednoczenie na Kresach (nr 22)²⁷. W wyborach do Sejmu swój głos oddało 8.830.231 obywateli uprawnionych do głosowania (na 13.009.887 posiadających czynne prawo wyborcze), co przełożyło się na frekwencję w wysokości 67,87%. Wynik świadczył niewątpliwie o wysokim zainteresowaniu społeczeństwa wyborami, które spodziewało się, że dzięki swej aktywności wyborczej możliwe będzie ustabilizowanie sytuacji politycznej w Polsce. Znamienne przy tym, że zaobserwowano liczniejszy udział ludności wiejskiej w głosowaniu, co mogło stanowić objaw niezrozumiały, gdyż w powszechnym mniemaniu to mieszkańcy miast stanowili ostoję kultury oraz doświadczenia politycznego. Najwyższą frekwencję zanotowano w Wielkopolsce (87%). Bojkot ugrupowań ukraińskich wpłynął na niską liczbę głosujących w województwach południowo-wschodnich. W województwie lwowskim wyboru dokonało 52,8%, w tarnopolskim 35,3%,

²⁵ I. Szumlas-Majzner, op. cit., s. 43.

²⁶ W. Konopczyński, *Sejm 1922-1927 bez obsłonek*, Kraków 1928, s. 21.

²⁷ E. Maj, *Narodowa Demokracja...*, s. 122.

a w stanisławowskim 32,1%. Na Kresach Wschodnich było to już niewiele ponad 50% wyborców²⁸. Znaczna część polityków ukraińskich przyjęła wrogą postawę wobec państwa polskiego w związku z fiaskiem utworzenia państwowości ukraińskiej²⁹, jednocześnie nie respektując przynależności byłej Galicji Wschodniej do państwa polskiego. W województwie lubelskim³⁰ oddano łącznie 773.680 głosów (z tego 762.201 to głosy ważne, 11.479 unieważniono), co przełożyło się na frekwencję w wysokości 75,37%.

Lista ChZJN w województwie lubelskim uzyskała 170.838 głosów, co przełożyło się na zdobycie 9 z 30 możliwych do uzyskania mandatów. Korzystniejszy rozkład głosów uzyskano w powiatach północnych (okręg nr 3 Siedlce), natomiast fatalny w okręgach nr 27 (Zamość) oraz nr 28 (Krasnystaw), gdzie kandydaci ChZJN nie uzyskali żadnego mandatu. W okręgu nr 3 (Siedlce-Sokołów-Węgrów) lista ChZJN uzyskała łącznie 54.353 głosów. Tak wysoki rezultat spowodował, że wszystkie cztery mandaty z tego okręgu przypadły reprezentantom listy nr 8. Posłami zostali: Maria Holder-Eggerowa, Antoni Sadzewicz, Stefan Struss oraz Julian Szymborski³¹. W okręgu wyborczym nr 24 (Łuków-Garwolin-Puławy) ChZJN uzyskała 41.179 głosów. Konsekwencją były dwa mandaty. Pierwszy zdobył Tadeusz Prószyński³², drugi Wacław Kryński³³. W okręgu wyborczym nr 25 (Biała Podlaska-Konstantynów-Radzyń-Włodawa) koalicja ChZJN osiągnęła dobry rezultat, uzyskując głosy ponad 36.000 wyborców, co dało mandaty poselskie Sewerynowi Czetwertyńskiemu (uprzednio poseł do Sejmu Ustawodawczego) oraz Stefanowi Łobaczowi³⁴. Natomiast niekorzystny rezultat ChZJN uzyskało w okręgu nr 26 (Lublin oraz powiaty lubelski, chełmski i lubartowski), zdobywając zaledwie 18.536 głosów. Tak mizerny rezultat spowodował zdobycie mandatu z listy ChZJN jedynie przez księdza Aleksandra Wóycickiego³⁵. Całkowitą porażką okazały się starania o pozyskanie mandatu w okręgu wyborczym nr 27 (Zamość, Biłgoraj, Tomaszów Lubelski). Za listą nr 8 opowiedziało się tu niespełna 12 tysięcy osób. Konsekwencją takiego wyniku było nieuzyskanie żadnego mandatu przez kandydatów z listy ChZJN. Podobnie było w okręgu nr 28 (Krasnystaw – Hrubieszów – Janów Lubelski), gdzie na listę nr 8 oddano zaledwie 7119 głosów.

²⁸ A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej (1918-1933). Zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1983, s. 109.

²⁹ J. Koredczuk, *Senatorowie ukraińscy w Senacie II Rzeczypospolitej*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2015, z. 6, s. 10

³⁰ Województwo lubelskie – województwo w centralnej części Rzeczypospolitej istniejące w latach 1919–1939 ze stolicą w Lublinie. Obejmowało swym obszarem, w przybliżeniu, teren współczesnego województwa lubelskiego wraz z powiatami garwolińskim, siedleckim, sokołowskim i węgrowskim (obecnie w woj. mazowieckim), a także okolice Krzeszowa i Zaklikowa (obecnie w woj. podkarpackim).

³¹ T. i W. Rzepeccy, *Sejm i Senat...*, s. 131-132.

³² Należy dodać, że poseł Tadeusz Prószyński zmarł w 1925 r. w trakcie trwania kadencji Sejmu. Jego miejsce zajął Tadeusz Chwalibóg.

³³ T. i W. Rzepeccy, *op. cit.*, s. 213-216. Poseł Wacław Kryński zmarł w trakcie sprawowania mandatu poselskiego w 1924 r. Zastąpił go Konrad Kotkowski.

³⁴ *Ibidem*, s. 218-219.

³⁵ Mandat poselski uzyskał z listy ChZJN, został jednak zgłoszony przez Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Pracy.

Sposób prowadzenia kampanii wyborczej stanowi ilustrację prowadzenia polityki w warunkach suwerennego państwa. Podczas walki o mandaty zderzyły się ze sobą różne strategie propagandowe, agitacyjne oraz formy uprawiania polityki. Konsekwencją takiego podejścia do wyborów przez ugrupowania polityczne była bardziej zacięta walka. Ostrzejsze były nie tylko mowy na wiecach, ale także ton ulotek wyborczych, a przede wszystkim artykułów prasowych. Agitacja wyborcza przekraczała kolejne granice: przeciwników politycznych bez opamiętania odsądzano od czci i wiary, a nierzadko wprost lżono. Na porządku dziennym było tworzenie przez publicystów spiskowych teorii pretendujących do wyjaśnienia złożonej sytuacji politycznej i ekonomicznej³⁶.

Po ogłoszeniu wyników wyborów na większości spotkań działaczy Związku Ludowo-Narodowego popularyzowano i propagowano idee powstania rządu „większości polskiej”, który miałby zostać utworzony w koalicji z PSL „Piast”. Na temat tego politycznego mariażu niechętnie natomiast wypowiadano się w organach prasowych o profilu narodowym, stwierdzając, że „współpraca z piastowcami jest po prostu niemożliwa, ponieważ to stronnictwo skompromitowało się zupełnie i nie ma kierunku twórczego, za to wielu ambitnych ludzi”³⁷. Pod tym stwierdzeniem kryło się szereg zarzutów dotyczących: zniszczenia gospodarki, wykorzystywania środków finansowych państwa na agitację środowisk lewicowych, używając jednocześnie wobec przedstawicieli środowisk lewicowych następujących określeń: „międzynarodowcy” i „Nowa Targowica”³⁸. Jedynym wyjściem byłoby odwołanie się do narodu w celu przeprowadzenia ponownych wyborów, aby uzyskać ostateczną odpowiedź na pytanie, czy naród był w swoim funkcjonowaniu suwerenny. Jednak z czasem zrewidowano nieprzychylną postawę wobec ugrupowania Witos. Zmiana została podyktowana widocznym zerwaniem PSL-u „Piast” z lewicą. Postulowano utworzenie z „piastowcami” silnego ugrupowania o charakterze konserwatywno-patriotycznym mającego na celu „podźwignięcie kraju z tych nieszczęść okropnych, w jakie go wepchnęły dotychczasowe rządy lewicy”³⁹. Warto dodać, że członkowie Narodowej Demokracji w dyskusjach publicystycznych postulowali istotną modyfikację poszczególnych zapisów konstytucji marcowej, wskazując supremację Sejmu i ordynację wyborczą jako czynniki destabilizujące ośrodki władzy, uniemożliwiające wytworzenie stabilnej większości rządowej. Wskazywano na presję, jakiej doświadczają ministrowie ze strony posłów, którzy pod wpływem politycznych ambicji destabilizowali skład gabinetu. Konsekwencją słabej władzy wykonawczej było niebezpieczeństwo oddziaływania wrogów zewnętrznych na zabiegi polskiego państwa w dążeniu do osiągnięcia pozycji mocarstwowej. W związku z tym proponowano wyposażać Prezydenta RP w kompetencje umożliwiające rozwiązywania Sejmu i Senatu, apelowano o ograniczenie uprawnień izby niższej i rozszerzenie prerogatyw izby wyższej oraz zmianę ordynacji wyborczej poprzez

³⁶ M. Przeperski, *Zajścia w Warszawie 9-11 grudnia 1922 roku. Geneza. Przyczyny. Konsekwencje*, „Almanach Warszawy”, 2017, t. 11, s. 258.

³⁷ Es, *Polityka Narodowa*, „Podlasiak”, nr 3, 21 I 1923, s. 2

³⁸ *Ibidem*, s. 3.

³⁹ P.R., *Polityczne jaskółki*, „Podlasiak”, nr 15, 15 IV 1923, s. 1.

ograniczenie zasady proporcjonalności i zmniejszenie liczby senatorów i posłów⁴⁰. Przedstawiciele Narodowej Demokracji dążyli też do umocnienia samorządu terytorialnego, widząc w nim szkołę wychowywania obywatelskiego dla społeczeństwa polskiego.

Przy okazji formułowania programu ZLN, nie zapomniano o działalności organizacyjnej. 19 lutego 1924 roku odbyło się posiedzenie lubelskiego Zarządu Wojewódzkiego ZLN, dzień później miał miejsce zjazd delegatów okręgowych, a 21 marca zorganizowano zjazd przedstawicieli powiatowych. W trakcie zjazdów złożono sprawozdania z działalności organizacyjnej na Lubelszczyźnie. Wskazywały one postęp pracy oraz niebezpieczeństwo ze strony PSL „Wyzwolenie”, utrudniającą możliwość przekazywania idei „narodowych” ludności chłopskiej. Jednocześnie podkreślono trudności w kolportażu prasy endeckiej⁴¹. Działacze narodowi wskazywali ponadto na konieczność przeprowadzenia reformy rolnej, widząc w niej czynnik wzmacniający gospodarczo naród polski. Opowiadali się także za koniecznością poszerzenia polskiego stanu posiadania na terenach etnicznie mieszanych na wschodzie i zachodzie Polski. Wyznaczyli cztery założenia, jakie reforma miałaby zmienić w strukturze rolnej: 1) byłaby ostatnim etapem konsolidacji administracji państwowej, 2) przyśpieszyłaby rozwój gospodarczy państwa, 3) uśmierzyłaby nastroje rewolucyjne, 4) wyeliminowałaby wpływy ludowców na poglądy polityczne chłopstwa. Narodowi demokraci planowali zwiększenie areału gospodarstw należących do samodzielnych włościan. Jako czynnik gwarantujący wzrost produkcji rolnej podawano konieczność rozparcelowania ziemi, a przede wszystkim umacnianie podstaw ekonomicznych narodu. Dodatkowo analizowano problematyczne zagadnienie dotyczące niwelowania różnic między obywatelami.

Sposób zaproponowany przez działaczy Narodowej Demokracji oznaczał promowanie jednostek ambitnych, stanowiących wzór dla społeczeństwa, popularyzację „cnót burżuazyjnych”, tj. oszczędności i wytrwałości w pracy. Politycy ZLN zamierzali utworzyć ustrojowe mechanizmy uśmierzania konfliktów pomiędzy wymaganiami gospodarki a ustalaniem przywilejów robotniczych. Wzoru poszukiwano w koncepcjach Benita Mussoliniego, negującego walkę klas, rozładowującego napięcia społeczne oraz promowaniu wartości pracy. Na tej podstawie w ZLN opracowało własny program transformacji socjalnych. Główną wartością, ale też obowiązkiem miała się stać praca dla narodu. System ten miał zmierzać ku podwyższeniu stopy życiowej bez zasypywania nierówności zawodowych. Wskazywano na możliwość połączenia reform społecznych z ambicjami narodu polskiego do uprzemysłowienia państwa oraz umocnienia polskiego stanu posiadania. Działacze Narodowej Demokracji zabierali głos na organizowanych zebraniach w kontekście relacji z mniejszościami narodowymi, proponując asymilację Białorusinów i Ukraińców. Wielokrotnie też działacze Związku Ludowo-Narodowego podkreślali atrakcyjność kultury polskiej oraz „zarażanie” nią mniejszości narodowych poprzez szeroko rozwiniętą oświatę, sprawiedliwe traktowanie wiernych obywateli, sprawne funkcjonowanie administracji centralnej i samorządowej. Jednocześnie

⁴⁰ J. Petrycki, *O reformie ustroju*, „Głos Lubelski”, nr 110, 22 IV 1924, s. 2.

⁴¹ *Zebranie polityczne Związku Ludowo-Narodowego*, „Głos Lubelski”, nr 54, 24 II 1924, s. 2.

gwarantowano im (poza Żydami) prawo do zakładania szkół i organizacji społecznych. Lubelscy narodowi demokraci mniej optymistycznie odnosili się natomiast do narodowości żydowskiej, określając ich jako „pasożyci”, „religijno-rasowaspółka”, „koczownicy”, „zatruty owoc azjatyckiej cywilizacji”⁴² a także nie szczędząc wobec nich oskarżeń oraz insynuacji. Stwierdzano m.in., że Żydzi nie nadają się do procesu asymilacji, sami nie są zainteresowani połączeniem się z narodem polskim. Z kolei „czynnik żydowski” określali jako szkodliwy na drodze do osiągnięcia pełni wychowania narodowego przez naród polski. Twierdzono także, że Żydzi skupiają wokół siebie „żywioly antypaństwowe”, co w połączeniu ze stałym zagrożeniem zewnętrznym osłabiało państwo i naród. Wyniki listopadowych wyborów do Sejmu zmieniły polityczne oblicze tej izby. Wzmocnione wyszły prawicowy Chrześcijański Związek Jedności Narodowej oraz lewa strona Sejmu, czyli frakcja parlamentarna PPS i PSL „Wyzwolenie”. Odbyło się to kosztem centrum, przede wszystkim Narodowego Zjednoczenia Ludowego, które pod koniec kadencji Konstytuanty dysponował 45 mandatami. W Sejmie I kadencji reprezentował je... jeden poseł. Nową „siłą” była parlamentarna, niejednorodna wprawdzie, reprezentacja mniejszości narodowych. Jej 89 posłów utworzyło Blok Mniejszości Narodowych⁴³. Biorąc pod uwagę różnorodność etnograficzną, gospodarczą i kulturalną poszczególnych mniejszości narodowych w Polsce i pamiętając, że ich aspiracje nie posiadały bynajmniej jednakowego charakteru, należy docenić trud zjednoczenia tych wszystkich narodowości niepolskich na wspólnej platformie parlamentarnej⁴⁴. Przeprowadzone w listopadzie 1922 roku wybory do Sejmu doprowadziły także do przegrupowania układu sił na scenie politycznej. Partie centroprawicowe, posiadające w nowym parlamencie największą liczbę mandatów, chciały wyłonić nowy rząd i w ten sposób zdyskontować sukces wyborczy⁴⁵.

Posłowie Narodowej Demokracji w Sejmie I kadencji (1922-1927)

Z ramienia Związku Ludowo-Narodowego do pierwszego dwuizbowego parlamentu Drugiej Rzeczypospolitej z terenów Lubelszczyzny mandat zdobyło 9 osób. Wśród nich znalazła się jedna, z pięciu, kobiet w Sejmie. Była nią Maria Holder-Eggerowa urodzona w 1879 roku w Krzemieńcu (dzisiejsza Ukraina). W swojej rodzinnej miejscowości ukończyła szkołę średnią. Od 1902 roku podróżowała po całym Królestwie Polskim jako reprezentantka Stowarzyszenia Zjednoczonych Ziemianek, zabiegając o poprawę warunków życia kobiet wiejskich. Pełniła szereg funkcji: prezeski Komitetu Polsko-Amerykańskiej Pomocy Dzieciom i Polskiego Czerwonego Krzyża. Była członkinią Sejmiku Powiatowego w Węgrowie,

⁴² E. Maj, *Związek Ludowo-Narodowy. Studium z dziejów myśli politycznej*, Lublin 2000, s. 216, 219, 233-235, 343-346, 349, 354-356.

⁴³ *Sejmy Drugiej Rzeczypospolitej*, pod. red. A. Zakrzewskiego, Warszawa 1990, s. 188-189.

⁴⁴ L. Halpern, *Polityka żydowska w Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1933*, „Sprawy Narodowościowe”, 1933, nr 14, s. 17.

⁴⁵ K. Kacperski, *System wyborczy do parlamentu Drugiej Rzeczypospolitej w pracach Sejmu i Senatu pierwszej kadencji (1922-1927)*, Warszawa 2013, s. 17.

Rady Szkolnej w Węgrowie i przewodniczącą dozoru szkolnego w Węgrowie⁴⁶ oraz członkinią zarządu okręgowego w Siedlcach.

Stefan Struss urodził się w 1879 roku w Strussach. Dysponował majątkiem ziemskim w Ignacpolu. W 1905 roku został aresztowany przez władze rosyjskie, był więziony przez 2 tygodnie, a następnie deportowany na miesiąc do Jekaterynosławia. Po powrocie podjął działalność w Sejmiku Powiatowym i Radzie Szkolnej Okręgowej w Siedlcach. Był także członkiem zarządu Syndykatu Rolniczego, Stowarzyszenia Rolniczo-Handlowego i Okręgowego Towarzystwa Rolniczego w Sokołowie. W 1915 roku został skazany przez władze niemieckie na kilkudniowy areszt za działalność antyniemiecką⁴⁷.

Do grona „weteranów” sejmowych zaliczyć należy natomiast Juliana Szymborskiego urodzonego 16 sierpnia 1875 roku w Szymborach. Pełnił on obowiązki członka zarządu Towarzystwa Rolniczego w Sokołowie, był wielokrotnie represjonowany przez władze rosyjskie za walkę o polonizację szkół. Antoni Sadzewicz urodzony w 1875 roku w Jeziorkach w rodzinie ziemiańskiej, podczas nauki zaangażował się w pracę Związku Młodzieży Polskiej, a następnie zasilł szeregi Ligi Narodowej. Pełnił funkcję redaktora naczelnego „Gazety Porannej” od momentu jej założenia, tj. 23 października 1912 roku do 1915 roku, kiedy wyjechał do Rosji. Po powrocie kontynuował pracę dziennikarsko-publicystyczną, czego efektem było ponowne zatrudnienie w redakcji „Gazety Porannej”.

Z okręgu nr 24 mandaty wyborcze otrzymali Tadeusz Prószyński (zmarł 12 stycznia 1925 roku, zastąpił go Tadeusz Chwalibóg⁴⁸) oraz Wacław Kryński (zmarł 12 stycznia 1925 roku, zastąpił go Konrad Kotkowski⁴⁹). Pierwszy urodzony w 1873 roku w Warszawie był absolwentem Wydziału Rolnego Instytutu Agronomicznego Leśnego w Puławach, od 1900 roku pracował w redakcji „Gazety Świątecznej”, zajmując się publicystyką oświatową. W 1920 roku pełnił służbę w wydziale prasowym armii ochotniczej gen. Józefa Hallera. Pełnił też godność wiceprezesa zarządu Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich w Warszawie. Za swoją działalność był wielokrotnie represjonowany: w latach 1895-1897 przez siedemnaście miesięcy więziony w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej (do 1900), 3 lata spędził na wygnaniu w Archangielsku za pracę oświatową wśród ludności wiejskiej. Kryński, z zawodu dziennikarz, urodził się 4 grudnia 1879 roku w Wąsolinie w powiecie nieszawskim. Ukończył Wydział Architektury w Warszawie (1900-1904) oraz w Pradze (1908-1913). Od 1900 roku członek tajnych narodowych organizacji akademickich, od 1904 roku działacz Narodowej Demokracji. W Związku Ludowo-Narodowym pracował w zarządzie i Radzie Naczelnej. W latach 1906-1908 współ-

⁴⁶ *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny*, t. 2: E-J, red. nauk. Andrzej Krzysztof Kunert, Warszawa 2000, s. 231.

⁴⁷ Nie sprecyzowano za jakie przewinienie.

⁴⁸ Urodzony w 1863 roku. Ukończył wyższą szkołę rolniczą w Puławach. Od 1914-1916 był członkiem rady powiatowej w Łukowie, a w latach 1916-1918 był członkiem Sejmiku Powiatowego w Łukowie.

⁴⁹ Urodzony w 1880 roku. Mając 20 lat wstąpił do Narodowej Demokracji. Aresztowany 3 czerwca 1903 roku przez żandarmów rosyjskich, w 1905 roku przymusowo osiedlony w guberni wołogodzkiej. W 1918 roku objął posadę w Instytucie Nauk Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Rok później, w tym samym mieście, założył Towarzystwo Pszczelarskie, a podczas wojny polsko-bolszewickiej, wchodził w skład wojewódzkiego komitetu propagandy.

organizator struktur ND na ziemi płockiej w redakcji „Głosu Płockiego”. W 1908 roku zmuszony został do opuszczenia ojczyzny za wydawanie broszury informującej o nadużyciach administracyjnych władz rosyjskich. W czasie pierwszej wojny światowej ewakuował się z Warszawy do Piotrogradu, gdzie pracował jako nauczyciel w Gimnazjum św. Katarzyny oraz jako dyrektor polskiej szkoły żeńskiej. Od 1917 roku członek Komitetu Narodowego Polskiego⁵⁰.

Z okręgu nr 25 reprezentantami ZLN-u w Sejmie zostali Seweryn Czetwertyński oraz Stefan Łobacz. Życiorys Czetwertyńskiego został już zaprezentowany w rozdziale poprzednim. Łobacz, nowicjusz na scenie politycznej, urodził się 19 marca 1892 roku w Pawlukach w powiecie Biała Podlaska. Ukończył Gimnazjum W. Górskiego w Warszawie, a następnie podjął studia na Wydziale Filozoficznym (3 semestry) i Wydziale Medycyny (7 semestrów) na Uniwersytecie Warszawskim. Podczas działań wojennych w latach 1918-1921 służył w Wojsku Polskim jako ułan w 5 pułku (od 10 listopada 1918 roku do 3 sierpnia 1920 roku) i 2 pułku szwoleżerów „Rokitniańskich” (3 sierpnia 1920 roku do 18 października 1920 roku.) Uczestniczył także w kampanii wołyńskiej w 1919 roku oraz w operacji kijowskiej w 1920 roku⁵¹.

Ustrój i polityka zagraniczna

Lubelscy posłowie Narodowej Demokracji w swojej działalności parlamentarnej w odniesieniu do ustroju koncentrowali się przede wszystkim na zmianie konstytucji marcowej. W lipcu 1926 roku poseł Tadeusz Prószyński wziął udział w dyskusji nad reformą ustawy zasadniczej, krytykując zasadę proporcjonalności. Zaznaczył przy tym, że nie chodziło mu „o to, żeby wykreślić ją z Konstytucji, a zostawić dowolność jej stosowania w ordynacji wyborczej, żeby ustawa konstytucyjna nie ustalała tego raz na zawsze”⁵². Poseł wskazywał na rozbięcie polityczne Sejmu oraz problemy z utworzeniem większości rządowej. Podał przykład ustroju Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii jako wzorów stabilnego systemu parlamentarnego. Fakt stosowania w Polsce jednolitego prawa wyborczego uznał, w kontekście ponad wiekowego podziału, za szkodliwe dla społeczeństwa polskiego i sceny politycznej. Jednocześnie opowiedział się za ograniczeniem immunitetu poselskiego w zakresie przestępstw o obrazę czci popełnianych przez posłów oraz defraudacji finansowych. Parlamentarzysta nakreślił mechanizm fikcyjnej odpowiedzialności posłów przed obywatelami oraz oddawania parlamentarzystów do dyspozycji sądów powszechnych przez marszałka Sejmu. Zaproponował ustanowienie okresu pomiędzy kadencjami lub między sesjami jako czasu umożliwiającego osądzenie posła.

⁵⁰ P. Majewski, *Posłowie i Senatorowie...*, s. 240.

⁵¹ T. i W. Rzepeccy, *op. cit.*, s. 131-132, 214-215, 218.

⁵² Biblioteka Sejmowa (dalej: BS), Parlamentaria Polskie 1919-2001 (dalej: PP 1919-2001), sygn. RP/II/1/293, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 293 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 17 lipca 1926 r.*, łam. 68.

Prószyński wypowiedział się ponadto w kwestii rozmiarów okręgów wyborczych. Skrytykował myśl analogicznego, jak w wyborach do Senatu⁵³, ich zaprojektowania dla wyborów do izby drugiej, określając je jako „niepraktyczne”. Proponował „łączenie” województw i utworzenie nowych okręgów zacierających granicę dawnych zaborów⁵⁴. Odniósł się także do prerogatyw prezydenta dotyczących wydawania rozporządzeń z mocą ustawy. Zaproponował poprawkę do artykułu 2 ustawy o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy⁵⁵, która usuwała możliwość ingerencji prezydenta w ustawodawstwo szkolne, opowiadając się za wyłącznymi uprawnieniami w tej sprawie dla izby pierwszej parlamentu. Prószyński na koniec przemówienia skonstatował, że w kwestiach zmian w oświacie nie należy kierować się emocjami ani wspomnieniami z przeszłości⁵⁶. Był jedynym lubelskim posłem z ramienia Narodowej Demokracji, który zabrał głos w sprawach ustrojowych.

Natomiast jedynym posłem, który wypowiedział się w zakresie polityki zagranicznej, był Seweryn Czetwertyński. We wrześniu 1926 roku, w imieniu Komisji Spraw Zagranicznych, przedstawił Sejmowi do ratyfikacji traktat zawarty 26 marca 1926 roku pomiędzy Polską a Rumunią. Wskazał, że stanowi on powtórzenie konwencji o przymierzu odpornym zawartej pięć lat wcześniej (25 lipca 1921 roku) pomiędzy Warszawą i Bukaresztem. Przypomniał też obawy polityków PPS-u dotyczące możliwości wybuchu wojny, udowadniając, że zawarte porozumienie stanowiło gwarancję pokoju oraz bezpieczeństwa. Mówca wskazywał, że nowy traktat zawierał regulacje zalecane przez Ligę Narodów, czyli „zabezpieczenie wzajemnych pokojowych stosunków między oboma państwami, a przeciwko żadnemu państwu nie ma być skierowane”⁵⁷. Dodatkowo zawarte porozumienie utrzymywało relacje pomiędzy dwoma podmiotami, w tym przypadku Polski i Rumunii nadając im dojrzały oraz formalny charakter. Czetwertyński podkreślił ponadto szczególną zażyłość pomiędzy obywatelami obu państw oraz gwarancję ich interesów⁵⁸.

Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że udział lubelskich parlamentarzystów Narodowej Demokracji w dyskusjach dotyczących zagadnień ustrojowych i polityki zagranicznej był nader skromny. A przecież wydarzenia, nad którymi procedowano, były ważne – wręcz kluczowe dla Polski i jej społeczeństwa. To w tym okresie bowiem domykał się etap kształtowania oraz scalania pościartowanych komórek państwa polskiego czego końcowym rezultatem było uchwalenie konstytucji marcowej. To właśnie w tym czasie Rzeczypospolita stawiała pierwsze kroki na arenie międzynarodowej po ponad 100-letniej nieobecności na mapie Europy i świata.

⁵³ W wyborach do Senatu okręg wyborczy był tożsamy z obszarem województwa, a liczba senatorów z danego okręgu zależna od wielkości i liczby ludności.

⁵⁴ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/293, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 296 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z 17 lipca 1926 r.*, łam. 76-77, 100.

⁵⁵ Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r., o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1926, nr 78, poz. 443.

⁵⁶ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/296, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 296 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 lipca 1926 r.*, łam. 61.

⁵⁷ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/303, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 303 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 24 września 1926 r.*, łam. 7-8.

⁵⁸ *Ibidem*, łam. 9-10.

Niewykluczone, że ich milczenie było wynikiem braku dostatecznej oraz ugruntowanej wiedzy na tematy meandrow polityki międzynarodowej. Z kolei poseł Seweryn Czetwertyński dysponujący praktycznym doświadczeniem w sprawowaniu szeregu funkcji w takich instytucjach jak: Komitet Narodowy Polski, członek Prezydium Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego wielokrotnie zabierał głos w kwestiach dotyczących polityki międzynarodowej⁵⁹. Posiadał doświadczenie parlamentarne, będąc członkiem rosyjskiej Dumy Państwowej wybranym w wyborach 5 marca 1907 roku, startując z guberni siedleckiej. Następnie, przez 8 lat pełnił funkcję prezesa Centralnego Towarzystwa Rolniczego, ciesząc się zaufaniem drobnych i średniorolnych rolników⁶⁰.

Gospodarka

Zagadnienia gospodarcze stanowiły ważną część dyskusji podczas posiedzeń plenarnych Sejmu. Lubelscy posłowie Narodowej Demokracji podkreślali (m.in. poseł Prószyński), że system gospodarczy działa w myśl zasady naczyń połączonych. Przykładem takiego myślenia był postulat Prószyńskiego dotyczący zwolnienia wydawnictw i czasopism z podatku obrotowego. Miało to umożliwić przekierowanie środków finansowych na zwiększanie nakładów prasy. Pozytywną konsekwencją takiego zabiegu miało być rozpowszechnienie czytelnictwa i walka z analfabetyzmem. Poseł Prószyński zwracał uwagę na konieczność tworzenia przejrzystego oraz stałego prawa regulującego wysokość podatków. Lubelski poseł Narodowej Demokracji dał temu wyraz, polemizując z posłem Maksymilianem Malinowskim z PSL „Wyzwolenie” w odniesieniu do niepokojącej tendencji zmierzającej do skasowania przepisów o podatku majątkowym zaledwie cztery miesiące po uchwaleniu regulacji o wspomnianym podatku. Parlamentarzysta ten przestrzegał przed taką postawą, gdyż miała ona spowodować wśród podatników poczucie zwiększenia braku zaufania do Sejmu. Poseł Prószyński dbał o jasność przepisów prawa zarówno w formie, jak i treści, czego dowodem było zwrócenie uwagi innych posłów na pomyłki w druku w tekście ustawy o scalaniu gruntów. Mandatariusz wskazywał, że nie można pozwolić na żadne nieścisłości oraz błędy, gdyż mogłoby to negatywnie rzutować na interpretację dokumentów prawnych. Należy zauważyć także na aktywność posła Seweryna Czetwertyńskiego, który wskazywał, że dokładne rozpoznanie sytuacji budżetowej państwa polskiego ułatwi konstruktywne oraz odpowiedzialne desygnowanie funduszy na określone cele np. na rozwój polskich sił zbrojnych. Poseł ten oprócz stałego oraz wysokiego stopnia finansowania rozwoju wojska popierał rozbudowanie administracji, której ważną funkcją miała się stać dystrybucja nakładów finansowych na najbardziej potrzebujące sektory armii.

W kwestiach szczegółowych odnośnie do dyskusji na temat gospodarki należy zwrócić uwagę na następujące wypowiedzi lubelskich posłów Narodowej

⁵⁹ A. Gątarczyk, *Seweryn Czetwertyński 1873-1945*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, 2018, nr 1, s. 260.

⁶⁰ S. Czetwertyński, *Dwadzieścia lat posłowania. Rady i przestrogi dla ludu polskiego wobec wyborów*, Warszawa 1928, s. 3.

Demokracji. Poseł Tadeusz Prószyński 21 marca 1923 roku zaproponował poprawkę do artykułu 3 ustawy o państwowym podatku przemysłowym⁶¹, która miała w założeniu wnioskodawcy uwolnić wydawanie czasopism od podatku obrotowego. Swoje racje motywował koniecznością rozpowszechnienia oświaty, co powinno być priorytetem władz. Celem było także wypromowanie umiejętności i zmysłu czytania, co cechowało nowoczesne społeczeństwa zachodniej Europy. Wskazał ponadto na efekt praktyczny swojej poprawki, kreśląc perspektywę wzrostu dochodów podatkowych od ludzi lepiej wykształconych, a więc lepiej zarabiających. Jednocześnie dowodził, że ówczesnie ogromnej część tego typu wydawnictw nie miała rentowości. Na zakończenie zaproponował dodanie do artykułu 3, ustępu 14 o treści: „14) przedsiębiorstwa, prowadzące wydawnictwa dzienników lub innych pism periodycznych”⁶².

Ten sam poseł zabrał głos podczas dyskusji 14 czerwca 1923 roku nad kształtem ustawy o scalaniu gruntów. Pokazał przede wszystkim poważne pomyłki drukarskie w artykule 8: błąd – zamiast słowa „przejazd” (w kontekście zniesienia służebności) pojawił się termin „przyjazd”. Poseł podniósł tę kwestię, gdyż według niego „druki sejmowe powinny być bezwarunkowo starannie drukowane”⁶³, a takie, pozornie błahе, pomyłki mogłyby w poważny sposób zmienić merytoryczny sens uchwały. Na tym samym posiedzeniu Sejmu Prószyński zaproponował także zmianę w artykule 24 ustawy o scalaniu gruntów. Polegać ona miała na utworzeniu procedury powołania, organu, którego zadaniem było scalanie gruntów⁶⁴ nie tak, jak proponowano w ustawie jednego, lecz dwóch reprezentantów od każdej rady. Jednocześnie obydwaj delegaci mieli posiadać łącznie tylko jeden głos rozstrzygający⁶⁵.

Kilka miesięcy później Prószyński ponownie zabrał głos w sprawach gospodarczych. Wypowiedział się na temat naprawy Skarbu Państwa, w kontekście wniosku posła Maksymiliana Malinowskiego z PSL „Wyzwolenie” (członka Komisji Skarbowej), dotyczącego skreślenia artykułu 89 ustawy o podatku majątkowym⁶⁶. Dokument ten odnosił się do oddzielenia dodatku od podatku gruntowego, który podlegał na mocy ustawy o przyporządkowaniu tego dodatku do podatku majątkowego. Poseł Narodowej Demokracji skrytykował ten projekt, dowodząc, że zaledwie cztery miesiące wcześniej parlament tę ustawę zatwierdził. Zdaniem Prószyńskiego tak szybka ingerencja Sejmu w zapisy dotyczące przepisów podatkowych mogła spowodować wśród obywateli poczucie niepewności w zakresie trwałości stanowiącego prawa. Konsekwencje widział w spadku powagi Sejmu oraz braku sta-

⁶¹ Ustawa z dnia 17 grudnia 1921 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustawy z dnia 6 lipca 1920 r. o ujednoliciu na obszarze b. zaboru rosyjskiego ustaw i rozporządzeń o państwowym podatku przemysłowym na cały obszar Rzeczypospolitej Polskiej, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1922, nr 2, poz. 7.

⁶² BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/28, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 marca 1923 r.*, łam. 27.

⁶³ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/46, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 46 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 14 czerwca 1923 r.*, łam. 21-22.

⁶⁴ Nie zostało to dokładnie sprecyzowane przez mówcę.

⁶⁵ *Ibidem*, łam. 30-31.

⁶⁶ Ustawa z dnia 11 sierpnia 1923 r. o podatku majątkowym „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1923, nr 94, poz. 746.

bilności norm prawnych. Prószyński kontynuując swoje przemówienie, nakreślił perspektywę finansowej izolacji Polski na arenie międzynarodowej, przejawiającej się w braku możliwości uzyskania zagranicznych pożyczek⁶⁷.

Kolejnym posłem z Lubelszczyzny związanym z endecją, który zabrał głos, był poseł Czetwertyński. Stało się to jednakże dopiero dwa lata później, tj. w grudniu 1925 roku. Przedmiotem obrad Sejmu było prowizorium budżetowe Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.) na I kwartał 1926 roku. Mówca popierał kwotę preliminowaną dla tego ministerstwa w wysokości 132.248.000 złotych, zamiast sumy o 15 mln niższej, którą zaproponowała Komisja Budżetowa. Poseł odniósł się do sprawozdania ministra skarbu, który wskazywał sumę oszczędności na okres jednego roku w wysokości 150 mln złotych, co kłóciło się z danymi MSWojsk., oceniającego oszczędności jedynie na 100 mln złotych. Jednocześnie żadna ze stron nie była w stanie wskazać potencjalnego źródła pozyskania brakujących 50 milionów złotych. Przy tej okazji mówca odpierał zarzuty posła PPS Adama Pragiera dotyczące ograniczenia wydatków na armię. Wskazał, że dobrze dofinansowana siła zbrojna jest wyznacznikiem stabilnego państwa. Jednocześnie Czetwertyński zgadzał się z konstatacjami o wprowadzeniu sprawnego systemu zarządzania administracją wojskową w celu skuteczniejszego określenia niezbędnego minimum na wydatki wojska⁶⁸. Oprócz wspomnianych wyżej przypadków w tej kadencji Sejmu żaden poseł ZLN z Lubelszczyzny głosu w sprawach gospodarczych nie zabrał.

Sprawy społeczne

Kwestie społeczne były i są skomplikowanym oraz rozbudowanym zagadnieniem, które wzbudza emocje, ale też większą aktywność parlamentarzystów. Nie inaczej było w odniesieniu do lubelskich mandatariuszy Narodowej Demokracji. Przykładem takiej aktywności są wystąpienia posłanki Marii Holder-Eggerowej, która zwracała m.in. uwagę na niedostateczny poziom finansowania pomocy społecznej oraz braku zainteresowania polityków zwiększaniem nakładów budżetowych na cele społeczne. Posłanka zwracała także uwagę, że rola organów państwowych w finansowaniu pomocy społecznej powinna być większa, szczególnie w kontekście zubożenia społeczeństwa oraz spadku poziomu finansowania pozarządowych organizacji filantropijnych. Posłanka Maria Holder-Eggerowa w trakcie I kadencji Sejmu pełniła następujące funkcje: sekretarza sejmowej Komisji Opieki Społecznej i Inwalidzkiej, członkini Komisji Oświatowej, Budżetowej i Spraw Zagranicznych⁶⁹. Posłanka proponowała podjęcie przez rząd walki z zachowaniami, które zaburzały prawidłowy rozwój społeczeństwa oraz jednostek, tj. włóczęgostwa, żebractwa, oraz realne wspieranie osób nieletnich wymagających pomocy. Przypomniała także o trudnej sytuacji polskiej emigracji m.in. we Francji, wskazując na

⁶⁷ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/90, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 90 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 grudnia 1923 r.*, łam. 25-26.

⁶⁸ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/261, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 261 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 17 grudnia 1925 r.*, łam. 50-53.

⁶⁹ *Słownik biograficzny polskiego obozu narodowego*, t. 1, red. K. Kawęcki, Warszawa 2020, s. 161.

trudności w aklimatyzacji w nowym miejscu zamieszkania, co przekładało się na powroty do ojczyzny. Posłanka domagała się wsparcia ze strony państwa dla rodaków na obczyźnie. Optowała ponadto za większym zaangażowaniem się państwa w walkę ze stręczycielstwem, wskazując na porażającą indolencję władz sądowych i policyjnych w zakresie walki z handlem kobietami. Posłanka apelowała także do kolegów i koleżanek o zwiększenie wymiaru kar za stręczycielstwo. Kolejnym przejawem jej aktywności było zainteresowanie się problematyką ochrony chorych oraz rannych żołnierzy. Holder-Eggerowa postulowała dofinansowanie instytucji zajmujących się ich leczeniem, m.in. Polskiego Czerwonego Krzyża. Wskazała przy tym na przytłaczającą dysproporcję personelu pomiędzy Polską a Niemcami. W swojej aktywności wykazała się wrażliwością oraz energią, jaka charakteryzuje działaczy społecznych oraz bojowników o poprawę losu najniższej sytuacji.

Aktywnością w kwestiach społecznych wykazał się również poseł Tadeusz Prószyński, który wskazał na szereg nieprawidłowości w polskim systemie oświatowym. Zaliczył do nich: zmniejszenie liczby pedagogów, zły poziom ich przygotowania merytorycznego, a także istnienie fikcyjnych matur. Ubolewał, że zmniejszeniu uległa liczba nauczycieli szkół średnich z wykształceniem wyższym, co w jego ocenie mogło negatywnie oddziaływać na stan wiedzy uczniów. Parlamentarzysta zdawał sobie przy tym sprawę z praktyki przyjmowania eksternów na stanowiska nauczycieli wobec braku odpowiedniej liczby pedagogów. Poseł zabierał ponadto głos w sprawie przepisów regulujących ochronę najemców. Podkreślał konieczność objęcia mocą ustawy mieszkań służbowych.

W dyskusji odbytej 7 lutego 1927 roku nad budżetem Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej posłanka Maria Holder-Eggerowa skoncentrowała się na sytuacji działu VII, wskazując na niedofinansowanie opieki społecznej. Stwierdziła, że kwota 58.182.124 zł była niewystarczająca na pomoc socjalną. Posłanka dokonała analizy podziału wspomnianej kwoty na poszczególne cele, stwierdzając, że 34 mln przeznaczono na fundusz bezrobocia, 4.732.138 zł na koszty administracyjne, a jedynie 19.699.986 zł na świadczenia socjalne. Na ubezpieczenia społeczne takie jak: kasa chorych, renty górnicze, dodatek do ubezpieczeń inwalidzkich została wyasygnowana kwota 7.568.000 zł, a na opiekę nad inwalidami 2.448.486 zł, oprócz tego sumę 71.700 zł przeznaczono na wsparcie dla weteranów wojennych. Po zestawieniu powyższych kwot na protekcję społeczną przeznaczona została suma 8.608.000 zł, z czego 6.000.000 przeznaczono na opiekę nad dziećmi i młodzieżą, a pozostałe 2.608.000 zł spożytkowano na pozostałe działy pomocy społecznej. Sumy te według parlamentarzystki „świadczą o niedostateczności opieki społecznej w Państwie”⁷⁰ oraz braku zrozumienia polityków o konieczności zwiększenia nakładów finansowych na opiekę społeczną.

Brak zainteresowania problematyką społeczną władz centralnych i samorządowych spowodował rozbięcie struktury społeczeństwa polskiego poprzez wzrost przestępczości wśród nieletnich, ale i wzrost śmiertelności dzieci spowodowany ciężkimi warunkami ekonomicznymi. Posłanka przekonywała ponadto, że

⁷⁰ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/319, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 319 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 7 lutego 1927 r.*, łam. 88-89.

pauperyzacja społeczeństwa spowodowała zmniejszenie stopnia ofiarności, który objawiał się tworzeniem organizacji filantropijnych i opiekuńczych. Proponowała zorganizowanie jednolitej akcji zapobiegawczej, która „objęła [by] cały kraj pewnym systemem, pewnym planem”⁷¹. Takie działanie miałoby mieć charakter zapobiegawczy w celu zatrzymania „upadku moralnego” społeczeństwa. Holder-Eggerowa wskazywała ponadto na poważny problem nierównomiernego budżetu samorządów, co przekładało się na bardzo niskie dopłaty przeznaczone na opiekę społeczną. Według statystyk przeprowadzonych w 1925 roku na cele społeczne niektóre Wydziały Powiatowe⁷² przeznaczały kwotę 1 grosza w przeliczeniu na „głowę ludności”, z kolei w innych suma wynosiła aż 70 groszy. W miastach współczynnik ten wynosił 4 grosze, a np. w Warszawie pomoc szacowano do 11 zł na głowę.

Referentka wskazywała mechanizm naprawczy poprzez wejście w życie ustaw: „o opiece nad nieletnimi i o macierzyństwie, zwalczaniu włóczęgostwa i żebractwa, organach samorządowych opieki społecznej, zwalczaniu nieobyczajności publicznej i chorób wenerycznych”⁷³ zaprojektowanych przez komitet zwalczania handlu kobietami i dziećmi. Dodatkowym warunkiem powodzenia tego projektu, miało być sprawiedliwie rozłożone obciążenie wydatków na cele społeczne. Posłanka wielokrotnie wskazywała na zaniedbania systemu opieki społecznej w państwie polskim, przy tej okazji podkreślając istotną rolę kobiet jako wzmocnienie struktur samorządowych. Holder-Eggerowa uznała za konieczne angażowanie kobiet w organizację instytucji opiekuńczych, m.in. schronisk dla dzieci, przytułków dla starszych i schorowanych. Problematyczne w funkcjonowaniu opieki publicznej było niedostosowanie struktur samorządów do udzielania pomocy społecznej. Jako najpilniejsze zadania w sferze reformy opieki społecznej oraz działania samorządów Holder-Eggerowa wskazywała: obsadę stanowisk osobami mających wiedzę na temat najpilniejszych potrzeb społeczeństwa i nakładów finansowych umożliwiających podejmowanie działań⁷⁴.

Holder-Eggerowa w swym wystąpieniu przedstawiła także ciężkie położenie Polonii we Francji dotkniętej bezrobociem lub wykonującej mało opłacalne zajęcia, co powodowało ich powroty do ojczyzny. Poważną bolączką Polaków na emigracji był brak stosownych dokumentów potrzebnych do zawierania ślubów lub potwierdzenia obywatelstwa. Trudności te powodowały rozbijanie Polonii francuskiej. Jednocześnie domagała się od Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego desygnowania środków na opiekę duchową nad emigrantami polskimi nie tylko we Francji, ale także w Danii i Niemczech. Takie działanie państwa

⁷¹ *Ibidem*, łam. 90-91.

⁷² Organ samorządu wyższego szczebla. Do jego kompetencji o charakterze uchwałodawczym i kontrolnym należało: przygotowanie spraw, będących przedmiotem obrad sejmiku, określanie sposobów wykonywania uchwał sejmikowych, wykonywanie czynności poruczonych przez władze państwowe i przepisy prawa. Zob. *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej – zarys prawno-historyczny. Opracowania tematyczne*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2015, s. 10.

⁷³ BS, PP 1919-2001, sygn. RPII/1/319, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 319 posiedzenia Sejmu I Kadencji z 7 lutego 1927 r.*, łam. 91.

⁷⁴ M. Holder-Eggerowa, *Kobieta a samorząd*, Warszawa 1924, s. 10-11.

powinno było wywołać wśród polskich emigrantów poczucie zainteresowania oraz wsparcia dla byłej ojczyzny⁷⁵.

Posłanka Maria Holder-Eggerowa zabrała głos w sprawach społecznych już wcześniej. 5 lutego 1924 roku przedstawiła stanowisko Komisji Opieki Społecznej Sejmu w sprawie ratyfikowania międzynarodowej konwencji dotyczącej walki z handlem dziećmi i kobietami. Powiedziała, że powstanie w Londynie w 1897 r. centralnego komitetu do zwalczania handlu żywym towarem stanowiło genezę przeciwdziałania temu procederowi. Wskazała także obowiązki, jakie dotyczyły sygnatariuszy konwencji. Zaznaczyła, że jednym z nich była konieczność powołania organizacji, z czego Polska wywiązała się 10 marca 1923 roku, tworząc Centralne Biuro dla Międzynarodowego Zwalczania Handlu Kobietami i Dziećmi.

Ponadto powstało specjalne biuro, którego zadaniem było koordynowanie pracy organizacji zajmujących się kwestią ochrony kobiet i dzieci. Wypowiedź uzupełniła przez przedstawienie pierwszych działań komitetu, które polegały na rozesłaniu instrukcji do władz wojewódzkich. Dotyczyły one przeprowadzania ewidencji kobiet wyjeżdżających za granicę. Ponadto wydany został okólnik dotyczący przeprowadzenia spisu osób zajmujących się stręczycielstwem. Posłanka, powołując się na akta sądowe dotyczące zwalczania procederu handlu żywym towarem, stwierdziła, że nie udawało się skutecznie powstrzymać tego problemu. Stwierdziła ponadto, że Rzeczypospolita była terenem najbardziej eksploatowanym, dostarczającym „młodych dziewcząt i kobiet polskich”⁷⁶ do Ameryki Południowej, Ameryki Środkowej, a nawet Dalekiego Wschodu.

Posłanka domagała się podniesienia wysokości funduszy podniesienia funduszy przeznaczanych na walkę z tym procederem⁷⁷. Holder-Eggerowa piętnowała indolencję policji i sądów, nieposiadających informacji na ten temat. W jej ocenie handel ludźmi był konsekwencją drożyzny, braku pracy i oddziaływania oświaty oraz kultury na środowisko robotnicze. Reasumując, wskazywała na problem dysonansu pomiędzy niskimi funduszami organizacji zajmujących się walką z handlem żywym towarem, a postanowieniami rządu dotyczącymi wzięcia na swoje barki obowiązków realizacji postanowień zawartych w konwencji. Jednocześnie posłanka zaproponowała uchwalenie przejściowej ustawy karnej, która miałaby umożliwić karanie za ten proceder, stwierdzając, że handel posiada szeroki zasięg ze względu na skromne oficjalne dane oraz znikomą wykrywalność⁷⁸. Na zakończenie wezwała Sejm do uchwalenia rezolucji dotyczących: opracowania zasad karania osób zajmujących się handlem dziećmi i kobietami, zwiększenia nakładów finansowych na organizacje zajmujące się opieką nad kobietami i dziećmi oraz umożliwienie Centralnemu Biurowi dla Międzynarodowego Zwalczania Handlu

⁷⁵ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/319, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 319 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z 7 lutego 1927 r.*, łam. 92-93.

⁷⁶ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/96, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie Stenograficzne z 96 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 5 lutego 1924 r.*, łam. 12-13.

⁷⁷ A. Kołodziejczyk, *Maria Holder-Eggerowa (1875-1941). Z dziejów obozu narodowego na Podlasiu, „Szkice Podlaskie”*, 1999, nr 7, s. 201.

⁷⁸ A. Kołodziejczyk, *Maria Holder-Eggerowa (1875-1941)*, „Zeszyty Korytnickie”, 2010, t. 2, s. 14.

Kobietami i Dziećmi organizowanie misji dworcowych, które zostały zastrzeżone w konwencjach międzynarodowych przyjętych przez państwo polskie⁷⁹.

Zauważyć należy, że Holder-Eggerowa wielokrotnie zabierała głos w sprawie ochrony kobiet i dzieci. W kwietniu 1925 roku wskazywała na niedostateczne ustawodawstwo karne, o czym świadczył m.in. fakt, że w 1924 roku na 30 przypadków aresztowań osób oskarżonych o stręczycielstwo odnotowano tylko jeden przypadek osądzenia i skazania na karę miesiąca więzienia. Analizując niedoskonałości ustawy o karach za handel kobietami i dziećmi stwierdziła, że do jej największych mankamentów należały: brak wzmianki o gwałcie oraz nieuwzględnienie przestępstw popełnianych przez stręczycieli w celach zarobkowych i nierządu. Mówczyni zaproponowała wprowadzenie przepisu, według którego cudzoziemcy skazani za handel „żywym towarem” w Polsce mieli zostać deportowani. Ponadto proponowała wprowadzenie dozoru policyjnego jako środka zaostrzającego karę. Przy uzasadnieniu stwierdziła, że „kary muszą być surowe i należy odróżnić pojęcie kar dla osobników pojedynczych od kar dla zorganizowanych szajek”⁸⁰, dodając jako sankcję konfiskatę majątku przestępców. W jej ocenie procedowany projekt ustawy pod względem prawnym został przygotowany bardzo dobrze, ale pod względem społecznym mówczyni dostrzegała spore braki i luki, których usunięcie postulowała dla dobra społeczeństwa⁸¹.

Po raz kolejny w sprawach społeczeństwa zabrała głos 6 lipca 1926 roku. Chodziło o polepszenie bytu chorych oraz rannych żołnierzy. Posłanka w swojej wypowiedzi zwróciła uwagę na fakt, że Polska była jednym z sygnatariuszy konwencji o polepszeniu losu chorych i rannych żołnierzy z 1906 roku, wskazując, że sama konwencja nie została opublikowana w języku polskim, czego reperkusją były odnotowane przypadki nadużyć z wykorzystaniem emblematów Polskiego Czerwonego Krzyża (PCK). Posłanka podała te informacje w celu zmotywowania Sejmu do ratyfikowania konwencji z 1906 roku. Przypomniała, że delegacja PCK zgłosiła swój akces do Międzynarodowego Biura Czerwonego Krzyża i Ligi Czerwonych Krzyży już w 1925 roku, co zmuszało Polski Czerwony Krzyż do przestrzegania zapisów konwencji, które otrzymały moc obowiązującą sześć miesięcy po ratyfikacji i wejściu w życie odnośnych ustaw. Posłanka Holder-Eggerowa przestrzegała ponadto o konieczności ratyfikacji konwencji na wypadek wybuchu wojny, albowiem w razie jej wszczęcia umowa nie mogła dotyczyć obywateli państwa polskiego. Mówczyni pokrótce omówiła strukturę konwencji, wskazując jej zawartość składającą się z 33 artykułów i dokonując krótkiej prezentacji rozdziałów tego dokumentu. W swoim przemówieniu posłanka zwróciła uwagę na ciężką sytuację Polskiego Czerwonego Krzyża, który nie mógł realizować swoich zadań z powodu braku funduszy, wskazywała na ogromne dysproporcje pomiędzy Polską a Niemcami w zakresie stanu opieki sanitarnej. Podawała przykład pielęgniarek dyplomowanych, których w 1925 roku Niemcy miały 90.000, gdy Polska jedynie 85. Referentka przedstawiła inne statystyki świadczące o niedofinansowaniu Polskiego

⁷⁹ Ibidem, łam. 14-16.

⁸⁰ BS, PP 1919-2001, sygn. RPII/1/192, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 192 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1925 r.*, łam. 10.

⁸¹ Ibidem, łam. 10-11.

Czerwonego Krzyża, którego budżet na 1926 roku wynosił 1.092.797 zł, co było kwotą zbyt małą jak na potrzeby oraz zakres działań tej organizacji. Żeby zwiększyć stan finansów PCK, posłanka proponowała wprowadzenie stałego podatku, który miał nie doprowadzić do uszczuplenia Skarbu Państwa ani nie być zbyt dużym ciężarem finansowym dla społeczeństwa. Nalegała na uchwalenie ustawy ratyfikującej konwencję, co pozwoliłoby uregulować prawa i obowiązki polskiej filii Czerwonego Krzyża, która w momencie przemówienia Holder-Eggerowej miała, na terenie Polski, 14 okręgów i 375 czynnych oddziałów⁸².

Drugim, a w zasadzie pierwszym w ujęciu chronologicznym posłem z Lubelszczyzny, który zabrał głos w sprawach społecznych, był poseł Tadeusz Prószyński, który 21 kwietnia 1923 roku przemawiał podczas dyskusji nad sprawozdaniem Komisji Oświatowej Sejmu. Sprawa dotyczyła wniosku posła Tadeusza Mendrysa postulującego cofnięcie rozporządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie egzaminów dojrzałości dla eksternów, tj. osób uczących się samodzielnie (poza szkołą). Na początku swojej wypowiedzi Prószyński wspominał o statystykach, informując, że liczba nauczycieli w Polsce zmniejszyła się w stosunku do stanu sprzed trzech lat, kiedy wykwalifikowani nauczyciele stanowili 32% wszystkich pedagogów. Jednocześnie poseł wskazywał na związek pomiędzy współczynnikami niewykwalifikowanych nauczycieli a brakami w systemie oświatowym. Najgorszym mankamentem szkolnictwa były fikcyjne matury. Odnosząc się do stanowiska posła Tadeusza Mendrysa Prószyński, wskazywał, że osoby bez matury znajdowały posadę i pracowały, ponieważ „Państwo nie ma na tyle sił wykwalifikowanych, żeby te posady [nauczycielskie – D.B.] obsadzić”⁸³. Poseł wykazywał małą skuteczność kursów maturalnych eksternów na przykładzie okręgów szkolnych: lwowskiego i krakowskiego, określając je „sztuczną fabryką patentów”. Konkludując, zgodził się częściowo z poszczególnymi elementami wniosku posła Tadeusza Mendrysa np. potrzebą odróżnienia kursów od seminariów nauczycielskich, uregulowania statusu seminariów prywatnych bez prawa publiczności oraz zaproponował odesłanie wniosku do Komisji Oświatowej⁸⁴.

Ten sam poseł głos zabrał 12 lutego 1924 roku. Odnosił się wówczas do wniosku posła Władysława Herza, określając rezolucję dotyczącą niedostatecznej opieki państwa polskiego nad Polonią we Francji jako niezrozumiałą. Dla przykładu zilustrował jej pierwszy punkt: „Wzywa się Rząd do wygotowania i przedstawienia zasadniczego planu w sprawie szkolnictwa i opieki duchowej poza granicami Państwa Polskiego dla obywateli Państwa Polskiego, przede wszystkim we Francji i należytego zagwarantowania powyższego w konwencjach z odnośnymi państwami względnie w osobnej umowie”⁸⁵. Mówca zgłosił swoje uwagi do „powyższego” terminu, który miałyby wyznaczać rządowi obowiązek zagwarantowania generalnego

⁸² BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/291, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 291 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 6 lipca 1926 r.*, łam. 74-76.

⁸³ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/34, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 34 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 kwietnia 1923 r.*, łam. 18-19.

⁸⁴ *Ibidem*, łam. 19.

⁸⁵ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/98, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie Stenograficzne z 98 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 12 lutego 1924 r.*, łam. 40.

planu dotyczącego szkolnictwa, co według mówcy miało się z celem. Poseł Prószyński wskazywał na niepotrzebne powtarzanie fraz: „Sejm wzywa Rząd”, „wzywa się rząd”⁸⁶ oraz zaproponował skreślenie słów „żąda się” oraz zastąpienie wyrażenia „ażeby” słowem „aby”

Prószyński po raz kolejny zabrał głos 21 lutego 1924 roku, gdy wziął udział w rozprawie szczegółowej dotyczącej ustawy o ochronie najemców. Wskazał na poważną nieścisłość w podpunkcie d) artykułu 2 wyliczając nieruchomości, które zostały wyłączone spod działania ustawy. Wspominano w niej jedynie o ziemiach byłych zaborów, ale nie wymieniono Wileńszczyzny i ziemi śląskiej, które ujęto w oddzielne podpunkty. Taki zapis mógł sugerować na arenie międzynarodowej, że dwa ostatnie regiony nie stanowiły integralnej części Rzeczypospolitej. Referent w analizie punktu e) artykułu 2 stwierdził, że poza mocą ustawy pozostają mieszkania, stanowiące wyposażenie służbowe. Ten punkt został poddany krytyce, ponieważ istniały domy, w których znajdowały się specjalne lokale, których nikt nie zajmował oprócz samych administratorów. Jednocześnie zaznaczył, że w ustawie powinna zostać dokonana poprawka, dotycząca dopisania na końcu tego ustępu stwierdzenia: „o ile te mieszkania nie są zarazem w całości lub w części kantorami zarządu domu”⁸⁷. Dzięki temu zabiegowi ustawa sankcjonowałaby możliwość wykorzystywania mieszkań w charakterze kantoru domu administratorów, gdzie mieszkańcy „załatwiają wszelkie interesy domowe”⁸⁸. Następnie poseł przeanalizował ustęp k), który stanowił, że ogrody jako przynależność do mieszkania nie były objęte mocą ustawy, co nie dotyczyło placów przylegających do mieszkań, których lokatorzy wykorzystywali ten plac w celach nieokreślonych w ustawie. Z tego powodu – place nie powinny być chronione przez ustawę. Proponował zmiany w ustępie k): po wyrazie „ogrody” dopisać słowo „i place”, a w artykule 3 punkt 5 dopisać po wyrazie „ogrodu”, „lub placu”. Poseł wskazywał na konieczność wywieszania na bramach domów tabliczki informującej lokatorów o cenach wody, światła itd., jednocześnie, jeśli lokator nie zgadzał się z cenami, miał prawo udać się do urzędu rozjemczego, który miał obowiązek sprawę rozstrzygnąć. Z drugiej strony, kpina byłoby informowanie wszystkich, niekiedy bardzo licznych lokatorów o poborze opłat związanych z mieszkaniem, sugerując porozumienie gospodarza z lokatorem. Mówca proponował regulacje odnoszące się do dostarczania wody do lokalu, poprzez wstawienie wyrazów: „wodociągowych” i „kanalizacyjnych”. Wtedy miałoby stać się rzeczą oczywistą, że lokatorzy mieliby płacić za dostarczaną przez gospodarza wodę. Referent stawiał wniosek, żeby umożliwić właścicielowi pobór opłat np. na remont dachu, dodatkowe naprawy, poprzedzone werdyktem urzędu rozjemczego czy dana naprawa jest konieczna, żeby utrzymać budynek w stanie nienaruszalności. Konkludując, zwracał uwagę, że konieczność dbania o dom pozostawała we wspólnym interesie właściciela, ale też wynajmujących⁸⁹.

⁸⁶ *Ibidem*, łam. 40-41.

⁸⁷ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/101, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 101 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 lutego 1924 r.*, łam. 21-22.

⁸⁸ *Ibidem*, łam. 22.

⁸⁹ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/102, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 102 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 22 lutego 1924 r.*, łam. 42-43.

Po raz kolejny wypowiedział się w sprawach społecznych 12 stycznia 1926 roku. Jego głos w dyskusji dotyczył ustawy o stosunkach służbowych nauczycieli, a dokładnie artykułu 8, w którym nie dokonano rozróżnienia pomiędzy kierownikami poszczególnych szkół a nauczycielami. Poseł wskazywał, że kierownicy szkół średnich posiadający studia uniwersyteckie otrzymują tytuł dyrektorów; tymczasem w myśl procedowanej ustawy miał funkcjonować jeden tytuł nauczyciela bez względu na wykształcenie. Według ustawy akademickiej tytuł profesora przysługiwał wyłącznie profesorom wyższych uczelni. Poseł przestrzegał przed odbieraniem tytułów wyższych i sprowadzaniem wszystkich do jednego poziomu, co w jego przekonaniu byłoby bardzo niekorzystne. Parlamentarzysta wskazywał na poważny problem braku profesorów szkół średnich z wykształceniem wyższym, co odbijało się na jakości kształcenia młodzieży. Kończąc, wnioskował o wprowadzenie ustępu o treści: „Nauczyciele, mający ukończone studia akademickie, otrzymują przy ustaleniu tytułu profesora”⁹⁰, który odnosiłby się do wszystkich szkół. Tadeusz Prószyński odnosił się także do artykułu 22 ustawy o stosunkach służbowych nauczycieli, w myśl której nauczyciel, jeśli dostanie ocenę, która go nie satysfakcjonuje, ma możliwość odwołania się do 3-osobowej komisji, która mogłaby, po inspekcji, wydać inny werdykt lub oprzeć się na wcześniejszych decyzjach. Proponował wstawić słowa: „po zarządzonej przez komisję wizytacji”, zamiast słów „po komisyjnej wizytacji”⁹¹. Zgodnie z zapisami regulaminu Sejmu z 1923 roku poprawki do procedowanych dokumentów mogły być zgłaszane przez zastąpienie określonych wyrazów, ale też w formie wykreślenia lub dopisania fragmentów⁹². Przybycie takiej komisji oraz skontrolowanie przez nią zasadności wydanej decyzji spowodować miało wydawanie sprawiedliwszych ocen. Na koniec Prószyński przypomniał zebranym posłom, że tytuł profesora jest nadawany na podstawie ustawy o szkołach akademickich. Poza tymi wypowiedziami żaden z parlamentarzystów Związku Ludowo-Narodowego nie zabierał głosu w sprawach społecznych.

Armia i obronność

W zakresie zagadnień dotyczących kwestii wojskowych rozsądne oraz perspektywiczne wydaje się stanowisko posła Seweryna Czetwertyńskiego traktującego służbę wojskową jako przeказnik idei patriotycznych. Inni lubelscy posłowie i posłanki Narodowej Demokracji w tym aspekcie głosu nie zabierali. Lubelski poseł podkreślał rolę służby wojskowej pod polskimi sztandarami jako moment osławiania się obywateli z własnym państwem. Jednocześnie poseł zwracał uwagę na konieczność uregulowania zasiłków wojskowych, które, w sposób materialny, powinny być łączyć żołnierza z państwem polskim. Czetwertyński podkreślał także kluczowe znaczenie ciągłości pracy kadry Ministerstwa Spraw Wojskowych,

⁹⁰ BS, PP 1919-2001, sygn. RPII/1/266, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 266 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 12 stycznia 1926 r.*, łam. 32-34.

⁹¹ *Ibidem*, łam. 44.

⁹² *Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Uchwalony dnia 16 lutego 1923 r. wraz ze skorowidzem rzeczowym do regulaminu Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923, s. 28.

jako organu nadzorującego kierunki działalności oraz rozwoju polskiego wojska. Nadmieniał, że nie można było zaaprobować sytuacji, w której dochodziłoby do permanentnej rotacji korpusu oficerskiego, gdyż zaburzałoby to istotne aspekty organizacji wojska pod względem: strategicznym, taktycznym i koncepcyjnym. Czetwertyński zalecał jak najszybsze uregulowanie kwestii uposażenia oraz świadczeń emerytalnych dla wojskowych, co miało stanowić zachętę do wiernej służby. Postulował ponadto zapewnienie godziwego życia oficerom, którzy po wielu latach wiernej służby zdecydowali się na zdjęcie munduru. Jednocześnie poseł Seweryn Czetwertyński wskazywał na nadmierny transfer środków finansowych na utrzymanie i wyżywienie żołnierzy niż na modernizację wojska. Opowiadał się także za rozwiązaniem, by rodzinom rezerwistów powołanych na okresowe ćwiczenia wojskowe wypłacane były zasiłki⁹³.

Po raz pierwszy Czetwertyński przemawiał w sprawach wojska 15 marca 1923 roku. Odnosił się wtedy do ustawy o zasiłkach wojskowych. Rozpoczął od konstatacji, że opinia społeczna była nieprzychylna Sejmowi, oskarżając go o przewlekanie spraw i brak pośpiechu w uchwalaniu ustaw. Podkreślał, że parlament był uważany za instytucję anachroniczną i bezużyteczną⁹⁴. Przy tej okazji mówca zwrócił uwagę na ogromne znaczenie ustawy regulującej obowiązki państwa wobec obywateli i wzajemnie⁹⁵. Dowodził, że wywołała ona wśród obywateli (w zacytowanym dyskusję na temat obowiązków i zadań, jakie mają wobec ojczyzny i czego oczekują od własnego państwa. Zadaniem rządu miało być zaszczepienie obywatelom „fundamentów więzi łączącej ich z polską ziemią”⁹⁶. Jednocześnie wskazywał na kluczową rolę budowania administracji, w celu wprowadzania stałej łączności między interesami obywateli a państwem. Odpierał zarzuty przedstawiciela Klubu Niemieckiego odnośnie do rzekomego wzrostu tendencji militarystycznych. Czetwertyński zwracał przy tym uwagę na bardzo krótki czas trwania ustawy, tj. rok, co było czasem niewystarczającym do wzmocnienia uczuć patriotycznych wśród Polaków. Mówca wskazywał, że ciężar wypłacania zasiłków ponosili Skarb Państwa oraz pracodawcy, co w przyszłości mogło spowodować poczucie niepewności oraz brak wiedzy na temat ciężących należności obywateli wobec władz państwowych. Pomimo słów krytyki poseł w imieniu Klubu Parlamentarnego Związku Ludowo-Narodowego poparł projekt ustawy, w duchu odpowiedzialności za konieczność wypłacania zasiłków, gdyż sprawa ta, w jego opinii, musiała zostać jak najszybciej uregulowana⁹⁷.

Kolejny raz zabrał głos 2 grudnia 1924 roku w dyskusji nad dodatkowym preliminarem budżetowym na rok 1924, wzywając Sejm do zatwierdzenia dodatkowych kredytów na rzecz MSWojsk. w kwocie 24.556.625 zł. Czetwertyński zaznaczył, że suma ta nie odpowiadała w pełni wszystkim zaległościom poczynionych

⁹³ A. Gątarczyk, *op. cit.*, s. 82.

⁹⁴ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/24, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 24 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 15 marca 1923 r.*, łam. 17.

⁹⁵ *Ustawa z dnia 22 marca 1923 r. o zasiłkach dla rodzin osób, powołanych na ćwiczenia wojskowe*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1923, nr 37, poz. 246.

⁹⁶ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/24, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 24 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 15 marca 1923 r.*, łam. 18.

⁹⁷ *Ibidem*, łam. 18-20.

przez ministerstwo, co z kolei wynikało z drożyzny oraz niespodziewanych wydatków. Ogólna suma wydatków wynosiła 40.000.000 zł. Czetwertyński stwierdzał przy tym, że „w niektórych działach budżetu osiągnięto pewne oszczędności, a następnie realizacja wszystkich pozycji budżetowych natrafiała na nieprzewidywane przeszkody, więc brakująca suma będzie pokryta z tych oszczędności i w ten sposób Ministerstwo Spraw Wojskowych, łącznie z sumą, o której zatwierdzenie Komisja Budżetowa wnosi, będzie mogło pokryć swe zaległości sumą tych 24 milionów”⁹⁸. W tym samym przemówieniu poruszył także kwestie, dotyczące pracy ówczesnego ministra spraw wojskowych Władysława Sikorskiego, oceniając ją, jako niezwykle ważną dla rozwoju polskiej armii. Poseł podkreślił ponadto ogromną odpowiedzialność, twierdząc że każdy piastujący tę godność powinien ją sprawować „3-5 miesięcy, pół roku, rok, lecz tak, jak gdyby miał urzędować lat kilka lub kilkanaście i samemu zbierać owoce swojej pracy”. Przy częstym zjawisku zmian kadrowych w MSWojsk. korpus oficerski musiał być jednolity, żeby móc zachować ciągłość pracy. Czetwertyński zatrzymał się w przemówieniu na kwestii aprowizacji wojska. W tym miejscu dokonał pochwały działalności ministra finansów, dzięki któremu zwiększono zapasy żywności dla żołnierzy. Jednocześnie mówca przedstawił niedostateczny rozwój lotnictwa, czego przyczyną nie była wciąż niedoszkolona kadra konstruktorów, ale notoryczny brak funduszy⁹⁹. Kilka miesięcy później podkreślał konieczność zachowania współpracy Sejmu i wojska, stwierdzając, że żadne tematy „nie mogą być chowane pod kocem”. Jednocześnie wskazał na krzywdzące wobec wojska opinie m.in. posła Bogusława Miedzińskiego, który twierdził, że w armii marnotrawiono fundusze, co wobec złych warunków bytowych robotników powodowało wzrost braku zaufania do wojska¹⁰⁰.

Czetwertyński w lipcu 1925 roku, a więc dwa miesiące po ostatniej wypowiedzi na temat wojska złożył projekt noweli do ustawy o uposażeniu i zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy państwowych i wojska, wskazując, że ustawa ta nie obejmowała zmian w stosunkach mieszkalnych, które utrudniały funkcjonariuszom państwowym warunki bytowe. Rozwiązaniem problemu miało być uchwalenie ustawy zezwalającej na wypłacanie dodatku mieszkaniowego. Czetwertyński oznajmił, że ustawa będzie trwała tak długo, jak będzie trwała ustawa o ochronie lokatorów. Jednakże na mocy tej ustawy dodatek obłożono podatkiem od mieszkań, co w roku 1924 dało kwotę w wysokości 8.114.000 zł. Poseł pokrótce omówił także strukturę ustawy, wskazując następujące zapisy: artykuł 1 „mówi o przedłużeniu mocy obowiązującej ustawy z dnia 12 czerwca do dnia 31 grudnia 1925”, artykuł 2 o „powierzeniu wykonania niniejszej ustawy Prezesowi Rady Ministrów i Ministrowi Skarbu”, i artykuł 3 traktuje o tym, że „ustawa niniejsza wchodzi w życie z dniem ogłoszenia z mocą obowiązującą od dn. 1 stycznia 1925 r.” Konkludując, Czetwertyński wezwał Sejm do przyjęcia ustawy przedłożonej przez rząd¹⁰¹.

⁹⁸ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/165, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 165 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 2 grudnia 1924 r.*, łam. 34.

⁹⁹ *Ibidem*, łam. 47-50.

¹⁰⁰ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/208, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie Stenograficzne z 208 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 13 maja 1925 r.*, łam. 57.

¹⁰¹ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/230, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne*

Znamienne, że żaden z powyższych posłów ZLN, w ciągu całej kadencji, nie zabierał już głosu w sprawach wojska.

Dodatkowe aktywności

Przedstawiciele Związku Ludowo-Narodowego brali udział w głosowaniach dotyczących poszczególnych spraw analizowanych na posiedzeniach sejmowych. Przykładem wniosek Komisji Regulaminowej złożony 27 kwietnia 1923 roku, dotyczący ścigania posła Marko Łuckiewicza. Przedstawiciele ZLN w osobach: Seweryna Czetwertyńskiego, Marii Holder-Eggerowej, Stefana Łobacza, Wacława Kryńskiego, Tadeusza Prószyńskiego oraz Stefana Strussa zagłosowali „za”, dołączając do grona 175 posłów popierających wniosek. Zdanie przeciwne wyraziło jedynie 74 parlamentarzystów, co spowodowało przyjęcie wniosku¹⁰². Parlamentarzyści Związku Ludowo-Narodowego 25 lipca 1925 roku dokonali innego wyboru w sprawie głosowania dotyczącego poprawki posła Juliusza Poniatowskiego złożonej do artykułu 3 ustawy o zakresie działania Ministra Reform Rolnych oraz urzędów i komisji ziemskich. Seweryn Czetwertyński, Maria Holder-Eggerowa, Wacław Kryński, Stefan Łobacz, Tadeusz Prószyński, Antoni Sadzewicz oraz Stefan Struss dołączyli do grupy 198 posłów, którzy zagłosowali przeciwko wnioskowi. Wobec poparcia wniosku przez 98 posłów nie uzyskał on akceptacji¹⁰³.

17 października 1923 roku przedstawiciele ZLN w składzie: Seweryn Czetwertyński, Maria Holder-Eggerowa, Stefan Łobacz, Tadeusz Prószyński, Antoni Sadzewicz, Stefan Struss, Julian Szymborski wraz ze 152 posłami sprzeciwili się poprawce Aleksandra Bogusławskiego do artykułu 1 ustawy w przedmiocie wykładnika raty podatków. Tym razem jednak wobec poparcia poprawki przez 166 głosujących projekt został przyjęty. W podobny sposób mandatariusze wywodzący się z Narodowej Demokracji oddawali głosy sprzeciwu nad poprawką posła Wacława Łypacewicza do artykułu 1 ustawy z druku nr 753¹⁰⁴. Posłowie: Seweryn Czetwertyński, Maria Holder-Eggerowa, Stefan Łobacz, Tadeusz Prószyński, Antoni Sadzewicz, Stefan Struss i Julian Szymborski wspólnie z 174 mandatariuszami przegłosowali nieprzyjęcie poprawki Aleksandra Bogusławskiego wobec 163 głosów „za”. Niekiedy sprawy poddawane pod głosowanie posiadały wysoką rangę. Należało do nich głosowanie dotyczące wyrażenia wotum zaufania dla rządu Wincentego Witosa, za którym opowiedziało się 208 posłów, w tym następujący przedstawiciele ZLN: Seweryn Czetwertyński, Maria Holder-Eggerowa, Stefan Łobacz, Tadeusz

z 230 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 8 lipca 1925 r., łam. 32-33.

¹⁰² BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/36, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne* z 36 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 27 kwietnia 1923 r., łam. 55-58.

¹⁰³ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/56, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie Stenograficzne* z 56 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 25 lipca 1923 r., łam. 121-124.

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 31 października 1923 r. w przedmiocie wykładnika podwyżki raty podatków gruntowych i budynkowych oraz oddzielnych dodatków, przypadającej za drugie półrocze 1923 r., „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1923, nr 117, poz. 934.

Prószyński, Antoni Sadzewicz, Stefan Struss, Julian Szymborski. Taki wynik, wobec 191 głosów sprzeciwu, spowodował utrzymanie się gabinetu¹⁰⁵.

Posłowie ZLN 29 lutego 1924 roku w identycznym składzie zagłosowali także przeciwko poprawce posła Karola Popiela do punktu 1 litera e) artykułu 2 ustawy o ochronie najemców. Poprawka została odrzucona 187 głosami „przeciw”, przy 139 głosach „za”. Przykładem kolejnego głosowania, w którym reprezentanci Narodowej Demokracji: Seweryn Czetwertyński, Maria Holder-Eggerowa, Tadeusz Prószyński, Antoni Sadzewicz, Stefan Struss, Julian Szymborski wzięli udział była poprawka posłów: Adama Chełmońskiego i ks. Aleksandra Kubika dotycząca punktu 1 litera h) artykułu 2, w którym poparli powyższą poprawkę. Zmianę przyjęto 192 głosami „za” wobec 145 „przeciw”. Posłowie zaangażowali się również w głosowanie nad poprawką Karola Wędrzigołskiego do punktu c) art. 4. ustawy o uwłaszczeniu czynszowników. Przedstawieni powyżej mandatariusze ZLN z wraz z 137 innymi posłami byli przeciwni poprawce, co nie wystarczyło do jej odrzucenia, ponieważ za poprawką głosowało 193 parlamentarzystów¹⁰⁶.

Posłowie Związku Ludowo-Narodowego wzięli także udział 10 kwietnia 1924 roku w głosowaniu wniosku nagłego ZLN w sprawie reformy ustawy o Kasach Chorych, w którym: Maria Holder-Eggerowa, Stefan Łobacz, Tadeusz Prószyński, Antoni Sadzewicz, Stefan Struss oraz Julian Szymborski zagłosowali „za”, podobnie jak 157 innych, co wobec 135 głosów sprzeciwu pozwoliło na uchwalenie wniosku w trybie nagłym¹⁰⁷. Posłowie ci zaangażowali się także w głosowanie imienne nad poprawką ks. Marcelego Nowakowskiego do artykułu 7 ustawy o podstawowych obowiązkach i prawach szeregowych Wojska Polskiego, która ostatecznie została zaakceptowana 1 głosem (138 głosów „za” wobec 137 głosów na „nie”). Maria Holder-Eggerowa, Tadeusz Prószyński, Antoni Sadzewicz oraz Julian Szymborski oddawali także głos za zmianami proponowanymi przez posła ks. Nowakowskiego. Przedstawiciele ci wzięli ponadto udział 3 czerwca 1924 roku w głosowaniu nad artykułem 1 noweli do ustawy o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych i wojska. Maria Holder-Eggerowa, Antoni Sadzewicz, Stefan Struss, Julian Szymborski oraz Konrad Kotkowski zagłosowali „za” artykułem 1 noweli (wraz ze 182 posłami), co wobec 75 głosów „przeciw” umożliwiło przyjęcie artykułu 1¹⁰⁸. Kolejnym przykładem głosowania imiennego był wniosek postawiony przez posła Józefa Putka odnośnie do artykułu 1 części A ustawy o ugruntowaniu naprawy Skarbu Państwa. Przedstawiciele ZLN w składzie: Maria Holder-Eggerowa, Stefan Łobacz, Antoni Sadzewicz, Stefan Struss, Julian Szymborski, Konrad Kotkowski weszli w skład grupy 162 posłów głosujących „przeciw” wspomnianej wyżej poprawce, czego reperkusją było odrzucenie wniosku Józefa Putka¹⁰⁹. Wynik głosowania 17

¹⁰⁵ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/72, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie Stenograficzne z 72 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 17 października 1923 r.*, łam. 81-90.

¹⁰⁶ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/105, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 105 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 29 lutego 1924 r.*, łam. 57-64.

¹⁰⁷ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/118, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 118 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 10 kwietnia 1924 r.*, łam. 61-64.

¹⁰⁸ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/123, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 123 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 3 czerwca 1924 r.*, łam. 49-54.

¹⁰⁹ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/151, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne*

grudnia 1924 roku nad wnioskiem posła Jędrzeja Moraczewskiego dotyczącego postawienia w stan oskarżenia byłego ministra Władysława Kucharskiego zakończył się przyjęciem wniosku stosunkiem głosów: 175 „za”, wobec 138 „przeciw”. Wśród głosów przeciwko znaleźli się posłowie ZLN z Lubelszczyzny: Seweryn Czetwertyński, Maria Holder-Eggerowa, Stefan Łobacz, Tadeusz Prószyński, Stefan Struss, Julian Szymborski i Konrad Kotkowski¹¹⁰.

Niekiedy sprawy poddawane pod głosowanie nie dotyczyły kwestii politycznych, ale np. spraw wydania posłów sądom powszechnym. Taki przypadek dotyczył posłów: Pawło Wasyńczuka, Stanisława Kozickiego i Maksyma Czuczmaja. Za uchyleniem im immunitetu głosowało 176 posłów, w tym Maria Holder-Eggerowa, Stefan Łobacz, Tadeusz Prószyński, Stefan Struss i Konrad Kotkowski; przeciwnego zdania było 147 głosujących¹¹¹. Oprócz wspomnianych wyżej głosowań nie odnotowano żadnych innych przypadków tej formy aktywności parlamentarnej.

Podsumowanie

Przedstawiciele ZLN wybrani z okręgów wyborczych województwa lubelskiego (Seweryn Czetwertyński, Maria Holder-Eggerowa, Wacław Kryński, Stefan Łobacz, Tadeusz Prószyński, Stefan Struss, Antoni Sadzewicz, Julian Szymborski) wchodził w skład Klubu Parlamentarnego ZLN liczącego początkowo 98 posłów. Na czele reprezentacji politycznej endecji stanął Stanisław Głabiński. Zauważyć należy, że lubelscy parlamentarzyści Narodowej Demokracji stanowili w izbie drugiej grupę niezwykle doświadczonych oraz utalentowanych działaczy, którzy bardzo często zajmowali się kwestiami, które były im bliskie, np. posłanka Maria Holder-Eggerowa badała problem opieki nad kobietami i dziećmi, obecność kobiet w życiu politycznym, sama pełniąc funkcję sekretarza Sejmowej Komisji Opieki Społecznej i Sejmowej Komisji Oświatowej.

Niektórzy posłowie, m.in. Stefan Łobacz koncentrowali się na rozszerzaniu doświadczenia politycznego, organizując na terenie swojego okręgu spotkania z wyborcami, w których wykazał się on imponującymi talentami organizacyjnymi oraz umiejętnościami nawiązywania kontaktu z wyborcami¹¹². Inni posłowie Związku Ludowo-Narodowego z Lubelszczyzny zasiadali w komisjach. Wacław Kryński został członkiem Komisji Morskiej. Wspomniany wyżej poseł Łobacz działał w Komisji Zdrowia Publicznego i Komisji Petycyjnej.

Poseł Tadeusz Prószyński pełnił godność przewodniczącego Komisji do Walki z drożyzną. Poseł Antoni Sadzewicz pracował w Komisji Wojskowej. Poseł Stefan Struss zasiadał początkowo w Komisjach: Administracyjnej, Konstytucyjnej, później w Komisji Reform Rolnych. Poseł Julian Szymborski był członkiem Komisji

z 151 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 16 lipca 1924 r., łam. 57-60.

¹¹⁰ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/171, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie stenograficzne z 171 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 17 grudnia 1924 r.*, łam. 45-48.

¹¹¹ BS, PP 1919-2001, sygn. RP/II/1/172, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I, *Sprawozdanie Stenograficzne z 172 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 18 grudnia 1924 r.*, łam. 49-52.

¹¹² E. Maj, *Narodowa Demokracja...*, s. 125, 132, 139.

Administracyjnej¹¹³. Można wysunąć wniosek, że lubelscy parlamentarzyści Narodowej Demokracji aktywnie włączyli się w sprawy państwowe zarówno w licznych przemówieniach oraz głosowaniach, w których zawsze wykazywali się wysokim poziomem merytorycznym i trafnością argumentów w dyskusjach. Pomimo mniejszej ilości parlamentarzystów ZLN z lubelskiego okręgu wyborczego w tej kadencji izby niższej (w Sejmie Ustawodawczym zasiadało ich trzynaścioro), stanowili oni niezwykle konstruktywną siłę polityczną mającą oddziaływanie na przebieg działalności Sejmu I kadencji. Należy zwrócić uwagę na jednomyślność głosowania lubelskich parlamentarzystów Narodowej Demokracji. Taka postawa świadczy o spójności poglądów oraz przekonaniach mandatariuszy lubelskich i solidarności politycznej, ale także o niewątpliwej dyscyplinie wewnątrzpartyjnej. Nie zanotowaliśmy sytuacji, w której którykolwiek z lubelskich posłów zgłosiłby zdanie odrębne.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
Akta Jana Steckiego, sygn. 551, 557, 569, 596, 603, 1209, 1213, 1218.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Bartoszewicz Joachim, *Podręczny słownik polityczny. Do użytku posłów, urzędników państwowych, członków ciał samorządowych i wyborców*, Warszawa 1923.

Czetwertyński Seweryn, *Dwadzieścia lat posłowania. Rady i przestrogi dla ludu Polskiego wobec wyborów*, Nakładem Księgarni Perzyński, Niklewicz i S-Ka, Warszawa 1928.

BIBLIOTEKA SEJMU. PARLAMENTARIA 1919-2001. SPRAWOZDANIA. SEJM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ. OKRES I *Sprawozdanie Stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 marca 1923 r.*

Sprawozdanie Stenograficzne z 34 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 kwietnia 1923 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 36 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 27 kwietnia 1923 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 46 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 14 czerwca 1923 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 90 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 grudnia 1923 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 56 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 25 lipca 1923 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 72 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 17 października 1923 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 96 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 5 lutego 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 98 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 12 lutego 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 101 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 lutego 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 102 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 22 lutego 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 105 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 29 lutego 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 118 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 10 kwietnia 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 123 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 3 czerwca 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 151 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 16 lipca 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 165 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 2 grudnia 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 171 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 17 grudnia 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 172 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 18 grudnia 1924 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 192 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1925 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 208 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 13 maja 1925 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 230 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 8 lipca 1925 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 261 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 17 grudnia 1925 r.

Sprawozdanie Stenograficzne z 266 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 12 stycznia 1926 r.

¹¹³ H. Mościcki, W. Dzwonkowski, *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1927*, Warszawa 1928, s. 94, 98, 104, 114.

- Sprawozdanie Stenograficzne z 291 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 6 lipca 1926 r.*
Sprawozdanie Stenograficzne z 293 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 17 lipca 1926 r.
Sprawozdanie Stenograficzne z 296 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 21 lipca 1926 r.
Sprawozdanie Stenograficzne z 303 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 24 września 1926 r.
Sprawozdanie Stenograficzne z 319 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 7 lutego 1927 r.
 Dmowski Roman, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, t. II, przedmową do obecnego wydania i komentarzem opatrzył Tomasz Wituch, Warszawa 1988.
 Dubanowicz Edward, Stecki Jan, Stroński Stanisław, *Ustrój Państwa*, Nakładem Stronnictwa Chrześcijańsko-Narodowego, Warszawa 1927.
 „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1921, nr 44, poz. 267; 1922, nr 13, poz. 117; 1922, nr 66, poz. 590, , 1922, nr 66, poz. 591, 1922, nr 66, poz. 592, 1923, nr 37, poz. 246, 1923, nr 117, poz. 934.
 Holder-Eggerowa Maria, *Kobieta a samorząd*, Drukarnia Rolnicza, Warszawa 1924.
Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Uchwalony dnia 16 lutego 1923 r. wraz ze skorowidzem rzeczowym do regulaminu Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, Drukarnia Państwowa, Warszawa 1923.
 Stecki Jan, *O zagadnieniu naprawy skarbu Rzeczypospolitej*, Warszawa 1923.

SŁOWNIKI

- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. nauk. Jacek Majchrowski przy współpracy Grzegorza Mazura i Kamila Stepana, Polska Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1994.
Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny, t. 2: E-J, red. nauk. Andrzej Krzysztof Kunert, Kancelaria Sejmu. Biblioteka Sejmowa, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000.
Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny, t. III: K-L, red. P. Majewski, G. Mazur, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005.
Słownik biograficzny polskiego obozu narodowego, t. 1, red. K. Kawęcki, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2020; t. 2, Warszawa 2021.

OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE

- Białokur M., *Mysł społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
 Gątarczyk A., *Seweryn Czetwertyński. Biografia*. Radzyńskie Towarzystwo Naukowe, Radzyń Podlaski 2007.
 Kacperski K., *System wyborczy do Sejmu i Senatu u progu Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2007.
 Kacperski K., *System wyborczy do parlamentu Drugiej Rzeczypospolitej w pracach Sejmu i Senatu pierwszej kadencji (1922-1927)*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013.
 Konopczyński Władysław, *Sejm 1922-1927 bez obsłonek*, Kraków 1928.
 Maj E., *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918-1928*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2002.
 Maj E., *Związek Ludowo-Narodowy. Studium z dziejów myśli politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
 Mich W., *Jan Stecki 1871-1954. Portret polityka ziemiańskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1990.
 Mościcki H., Dzwonkowski W., *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1927*, wyd. Lucjan Żłotnicki, Warszawa 1928.
 Próchnik A., *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej (1918-1933). Zarys dziejów politycznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.
 Rzepeccy W. i T., *Sejm i Senat 1922-1927: podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów, posłów sejmowych oraz mapy pogładowe*, Poznań 1923.
Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej – zarys prawno-historyczny. Opracowania tematyczne, Kancelaria Senatu, Warszawa 2015.
Sejmy Drugiej Rzeczypospolitej, pod. red. A. Zakrzewskiego, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1990.

Szumlas-Majzner I., „Oblicze polityczne społeczeństw okręgu częstochowsko-radomszczańskiego w świetle wyborów parlamentarnych w latach 1919-1938”, mps. pracy doktorskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016.

ARTYKUŁY NAUKOWE

- Biaduń Dominik, *Działalność parlamentarna lubelskich posłów Narodowej Demokracji w Sejmie Ustawodawczym*, „Koło Historii”, 2020, nr 25.
- Bijata Marcin, *Narodowe ugrupowania polityczne w powiecie łukowskim w latach 1918-1939*, „Teka Komisji Historycznej”, 2005, t. 2.
- Duda Piotr, *Wybory parlamentarne i prezydenckie 1922 r. we wspomnieniach*, „Brzeski Magazyn informacyjny”, Rok XXIII, 2017, nr 4.
- Gątarczyk Agnieszka, *Seweryn Czetwertyński 1873-1945*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, 2019, nr 1.
- Halpern Leopold, *Polityka żydowska w Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1933*, „Sprawy Narodowościowe”, 1933, nr 14.
- Kołodziejczyk Arkadiusz, *Maria Holder-Eggerowa (1875-1941). Z dziejów obozu narodowego na Podlasiu*, „Szkice Podlaskie” 1999, nr 7.
- Kołodziejczyk Arkadiusz, *Maria Holder-Eggerowa (1875-1941)*, „Zeszyty Korytnickie”, 2010, t. 2.
- Koredczuk Józef, *Senatorowie ukraińscy w Senacie II Rzeczypospolitej*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze”, 2015, z. 6.
- Lis Maciej, Skibińska Agata, *Sytuacja polityczno-społeczna w wyborach parlamentarnych z lat 1922 i 1993*, [w:] *Wybory i nieprawidłowości wyborcze wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Olsztyn 12 maja 2015*, red. A.R. Jurewicz, T. Kuczur, M. Piekarska, D. Wąsik.
- Przeperski Michał, *Zajścia w Warszawie 9-11 grudnia 1922 roku. Geneza, Przyczyny, Konsekwencje*, „Almanach Warszawy”, 2017, t. 11.
- Walaszek Ireneusz, *Głos Lubelski i jego redakcja w latach 1913-1939*, „Rocznik Lubelski”, 2009, t. XXXV.

PUBLICYSTYKA

- Coś winien dobrej sprawie?*, „Głos Lubelski”, nr 292, 24 X 1922, s. 3.
- Es, Polityka Narodowa*, „Podlasiak”, nr 3, 21 I 1923, s. 3.
- Kto otwiera listę senatorską lubelską*, „Głos Lubelski”, nr 276, 8 X 1922, s. 2.
- Lista nr 8*, „Głos Lubelski”, nr 292, 24 X 1922, s. 4.
- Nowe afery ludowcowe*, „Głos Lubelski”, nr 285, 17 X 1922, s. 2.
- P R., Polityczne jaskółki*, „Podlasiak”, nr 15, 15 IV 1923, s. 1.
- J. Petrycki, O reformie ustroju*, „Głos Lubelski”, nr 110, 22 IV 1924, s. 2.
- Sprawozdanie krakowskiej giełdy pieniężnej za rok 1923 rok. Jak P.K.K.P popierała rolnictwo*, „Kurier Wieczorny”, nr 52, 4 III 1924, s. 6.
- Zebranie polityczne Związku Ludowo-Narodowego*, „Głos Lubelski”, nr 54, 24 II 1924, s. 2.

Parliamentary activity of lubelskie viviodeship deputies of the National Democracy during the first parliamentary term (1922-1927)

The article refers to the parliamentary activities of the Lublin National Democracy deputies in parliament of 1922-1927 electoral period. The activities of Lublin Parliamentarians were done in the part of period in which the state structures were being consolidated, which took part in a series of activities at the international level. The main part of the source material consists of the stenographic reports the meetings of the Sejm I. Election Period. The author used the analysis of reports in correlation with monographic works and smaller texts to reconstruct the picture Lublin parliamentarians activity von Endeck and to show their activity in the entire spectrum of

the political atmosphere of the time. In addition, the methods and rhetoric election campaign are explained.

In 1922 it was the first election when voters could vote for the candidates of both chambers (Sejm and Senate). The author also endeavored to depict the political-social atmosphere that the Lublin Endek parliamentarians carried out their work. He also noticed the series of successive events that influenced the political scene that National Democracy had to respond to and operated in changed reality. He also tried to contrast the views and actions of National Democratic representatives with the parliamentarians activities from other political groups.

The main purpose of the article was to present the activities of Lublin deputies during the Sejm and the legislative period, but also to describe their activities in the context of their work. Furthermore, the importance of Lublin activities MPs of National Democracy in the context of the country political life was analyzed.

Keywords: Sejm, Senate, National Democracy, Lublin, Second Republic, Christian League of National Unity